

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Litteratur som en plats för motstånd?

En studie av ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*
samt mötet mellan bok och läsare.

Pia Lindedahl

LAU370

Handledare: Ann Boglind

Examinator: Maj Asplund Carlsson

Rapportnummer: VT08_1080_002

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Litteratur som en plats för motstånd? En studie av ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* samt mötet mellan bok och läsare.

Författare: Pia Lindedahl

Termin och år: Vårterminen 2008

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Ann Boglind

Examinator: Maj Asplund Carlsson

Rapportnummer: VT08_1080_002

Nyckelord: *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*, ungdomsbok, de Andra, motstånd, postkolonial teori, receptionsforskning

Sammanfattning:

Syftet med uppsatsen är att undersöka dels bilden av den grupp som av majoritetssamhället definieras som "de Andra" i den skönlitterära ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*, dels vad som händer i mötet mellan texten och läsare. Huvudsakliga frågeställningar är "Hur skildras 'de Andra' ur olika karaktärers perspektiv i ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*", "Uppfattar läsare de olika bilder av 'de Andra' som förekommer i boken?" samt "Hur kan mötet mellan text och läsare förstås i de aktuella fallen?". De valda metoderna är en kvalitativ innehållsanalys av ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*, samt samtalsintervjuer med läsare i skolår 8 och 9. Materialet består av den valda boken samt transkriberade intervjuer.

Studien visar att boken förmedlar två motsatta bilder av den grupp som av majoritetssamhället definieras som "de Andra". Bilderna förmedlas från två håll, där de karaktärer som har ett medvetet och uttalat förhållningssätt till "de Andra" representerar två motsatta förhållningssätt. Den ena gruppen uppvisar ett avståndstagande förhållningssätt till "de Andra", där "de Andras" avvikelser från majoritetssamhällets normer uppfattas som negativt och nedvärderas. Den andra gruppen har ett förhållningssätt som präglas av motstånd mot negativa och nedvärderande bilder av "de Andra". Inom denna grupp beskrivs individer/ grupper som räknas till "de Andra" på ett positivt eller värdeneutralt sätt. Studien visar även att läsare uppfattar texten på olika sätt beroende på deras tidigare erfarenheter av läsning samt deras övriga erfarenheter, värderingar och tankar om sig själva och omvärlden. Några av läsarna uppfattar det litterära motstånd som jag menar erbjuds i texten, medan andra inte gör det.

Studien är relevant för läraryrket för att den fokuserar på lärarens val av litteratur och arbetssätt i klassrummet samt vikten av att göra medvetna val inom dessa områden, för att stärka elevernas utveckling som läsare och individer.

Innehållsförteckning

1. Litteratur som en plats för motstånd?	5
2. Syfte och frågeställningar	6
2.1 Begreppsdefinitioner	6
3. Skolans styrdokument	7
4. Teoretiska utgångspunkter	7
4.1 Gränsen mellan ”oss” och ”de Andra” ur ett postkolonialt perspektiv	7
4.2 Litterärt motstånd	8
5. Tidigare forskning	9
5.1 Mötet mellan läsare och text – en dialogisk process	9
5.2 Ser mitt huvud tjockt ut i den här? i annan forskning	12
5.3 Sammanfattade tankar om kopplingen mellan den teoretiska bakgrunden, tidigare forskning och min undersökning	12
6. Metod och material	13
6.1 Metodval – en kvalitativ undersökning	13
6.1.1 Kvalitativ innehållsanalys	13
6.1.2 Kvalitativa samtalsintervjuer, med skriftliga inslag	13
6.1.3 En hermeneutisk utgångspunkt	14
6.1.4 Ett kritiskt perspektiv	15
6.2 Urval	16
6.3 Tillvägagångssätt	16
6.4 Etiska överväganden	17
7. Min läsning av boken	18
7.1 Presentation av boken Ser mitt huvud tjockt ut i den här?	18
7.2 Textens allmänna och litterära repertoar	18
7.3 Två skilda framställningar av ”de Andra”	19
7.3.1 Bilden av ”de Andra” som något väsensskilt och negativt – ett förhållningssätt av avstånd	19
7.3.2 Bilden av ”den Andra” som något positivt – ett förhållningssätt av motstånd	21
7.3.3 Huvudpersonen Amal i relation till de olika förhållningssätten till ”den Andra”	22
8. Elevernas möte med texten	24
8.1 Fyra läsare möter texten	26
8.1.1 Ayesha och texten	26
8.1.2 Noor och texten	27
8.1.3 Alexandra och texten	28
8.1.4 Jamilah och texten	29
8.2 Fyra läsningar av texten – en sammanfattande jämförelse	31
9. Reflektioner ur ett didaktiskt perspektiv	32
10. Avslutande sammanfattning	33
Litteraturförteckning	35
Bilaga 1	37
Bilaga 2	38
Bilaga 3 (svensk version)	39
Bilaga 3 (arabisk översättning)	40

Förord

Jag vill rikta ett varmt tack till de elever som medverkat i min undersökning. Ett varmt tack går även till Nermin Kalkali för den arabiska översättningen av brevet till elevernas föräldrar. Jag vill även tacka min handledare Ann Boglind för goda råd, kritisk läsning och en aldrig sinande ström av uppmuntrande kommentarer.

Göteborg, maj 2008

Pia Lindedahl

1. Litteratur som en plats för motstånd?

Slut ögonen och tänk Mellanöstern eller ”arabvärlden”. Vad ser du? Chansen är stor att det enda som flimrar förbi ditt inre öga är skäggiga män i turbaner, beslöjade kvinnor, åsnekärror, minareter, pansarvagnar och uppretade människomassor. Ljudbandet spelar upp k-pistsalvor, högljudd gråt, slagord och böneutrop. Det är inte nödvändigtvis en falsk bild, men den är erbarmligt ensidig. Det som projiceras på din inre filmduk är den gängse bild som möter oss på dagstidningarnas sidor och i TV-apparaterna.¹

Vi lever idag i en globaliserad värld, där människor ständigt rör sig över nationsgränser och där världens länder samverkar på en mängd olika sätt. Att säga att vi lever i en jämlik värld är dock en utopi. Gränsen mellan västvärlden och den övriga världen är ofta glasklar och icke-ifrågasatt. ”Vi” i västvärlden är ”upplysta, utbildade, jämlika och jämställda” och ”de Andra” i övriga delar av världen är motsatsen: ”vidskepliga, förtryckta och fanatiska”². Ensidiga bilder, som i det inledande citatet, förmedlas t.ex. genom massmedia, faktatexter och skönlitteratur och förstärker de dikotoma idéerna. Postkoloniala tänkare som Edward Said menar att kolonialismen och dess idéer om över- och underlägsna folk än idag präglar bilden av t.ex. människor från Mellanösterns länder. Detta får konsekvenser inte minst för dem som lämnat sina hemländer för att bosätta sig i västvärlden och där möter västvärldens bilder av ”de Andra”.

Den svenska stadsbilden 2007: minst 16% av eleverna i svenska skolor har ett annat modersmål än svenska³. Mottagandet som denna, högst heterogena grupp, får i den svenska skolan är inte helt oproblematiskt. En studie gjord i en svensk grundskola visar att många elever med utländskt påbrå upplever att den svenska skolan är ”en skola för andra”. Eleverna menar att skolan förefaller vara till för barn med svensk bakgrund⁴. Elever upplever heller inget intresse från skolans sida att tala om t.ex. språk eller kulturyttringar som ligger utanför majoritetssamhällets ramar⁵.

I en artikel i Pedagogiska magasinet skriver Pia Huss: ”Många unga i Sverige har sitt ursprung i Asien, Sydamerika och Afrika och idag instämmer förmodligen de flesta i att varje barn och ungdom har rätt att känna igen sin egen verklighet och få närheten till sina egna kulturella rötter också genom den litteratur skolan förmedlar. Ändå är den absoluta huvuddelen av skönlitteraturen som presenteras genom undervisningen västerländsk.”⁶ Läraren har en avgörande roll att spela för huruvida skolan upplevs som en skola för andra eller en skola för alla, t.ex. genom valet av litteratur i undervisning, menar jag. Litteratur speglar oss och påverkar oss som människor och får konsekvenser för det vi gör och tänker⁷. Skönlitteratur kan ge oss möjlighet att göra nya erfarenheter och förstå andra bättre eller känna igen oss och därigenom förstå oss själva bättre.

”Periferin skriver tillbaka, höjer rösten, invaderar centrum med sina egna tolkningar av världen och makten”⁸. Så skriver Stefan Jonsson om den litteratur där en annan verklighet än den gängse, västerländska får ta plats. Jag kommer i denna uppsats att analysera en samtida,

¹ Uddén 2005:145

² Matthis 2005:11

³ Skolverket 2008

⁴ Otterup 2005:28

⁵ Haglund 2004:367f.

⁶ Huss 2007:51

⁷ Bergström och Boreús 2005:13

⁸ Jonsson 2005:166

skönlitterär ungdomsbok som ”höjer rösten” mot västvärldens bild av människor från Mellanöstern. Randa Abdel-Fattahs bok *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* (2005) är ett exempel på ungdomslitteratur som skildrar ungdomar från minoritetsgrupper och deras kamp för att ta plats i majoritetssamhället. Abdel-Fattah placerar identitetsfrågor och motstånd mot fördomar om ”de Andra” i centrum för historien. Utifrån mitt perspektiv som lärare är detta en bok som erbjuder positiva bilder för andraspråkselever⁹ att spegla sig i. Huruvida eleverna instämmer i min åsikt kommer att undersökas i uppsatsen. Jag kommer att titta närmare på vad som händer i mötet mellan texten och läsare i skolår 8 och 9, samt diskutera undersökningens implikationer för undervisning.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka dels bilden av den grupp som av majoritetssamhället definieras som ”de Andra” i ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*, dels vad som händer i mötet mellan den valda texten och läsare i grundskolans skolår 8 och 9.

För att uppnå mitt första syfte arbetar jag utifrån huvudfrågeställningen:

- Hur skildras ”de Andra” ur olika karaktärs perspektiv i ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*

samt därav följande frågeställningar:

- Vilka individer/ grupper definieras som ”de Andra”
- Vilka ord och uttryck används när man talar om gruppen ”de Andra”/ individer som räknas till ”de Andra”?
- Vem uttalar sig i frågor om ”de Andra”?
- Vilka åsikter om ”de Andra” uttrycks?
- Hur bemöter huvudpersonen Amal olika förhållningssätt?

För att uppnå mitt andra syfte arbetar jag utifrån följande frågeställningar:

- Uppfattar läsare de bilder av ”de Andra” som förekommer i texten och i så fall hur?
- Hur uppfattar läsare bokens huvudperson och dennas förhållningssätt till bilderna av ”de Andra”?
- Hur kan mötet mellan text och läsare förstås i de aktuella fallen?

2.1 Begreppsdefinitioner

”**Den/ de Andra**”: den individ/grupp som i ett visst sammanhang definieras som varandes utanför de rådande normerna. Begreppet kopplas i detta sammanhang till ett eurocentriskt tänkande, där det/den/de som faller utanför ramarna för det västerländska nedvärderas och ses som ”det Andra” (se vidare under rubriken *Teoretiska utgångspunkter, Gränsen mellan ”oss” och ”de Andra” ur ett postkolonialt perspektiv*)¹⁰. Jag kommer genomgående i uppsatsen att använda begreppet inom citattecken för att tydligt markera att begreppet är en del av en idékonstruktion som jag personligen inte sympatiserar med. Jag kommer även att följa det språkbruk som forskare som Masoud Kamali etablerat, genom att inleda ordet med versal (Andra). I uppsatsen kommer jag även genomgående att använda mig av begreppet ”bilden” av ”de Andra”, vilket är detsamma som framställningen eller konstruktionen av ”de Andra”

⁹ Med begreppet **andraspråkselever** avser jag elever med annat modersmål än undervisningsspråket (i detta sammanhang: elever med annat modersmål än svenska). Gibbons 2006:7

¹⁰ Jonsson i Matthis 2005:167f.

Majoritetssamhälle/ majoritetsgrupp: den grupp i ett samhälle som är den ”ekonomiskt, socialt och kulturellt privilegierade” och innehar maktpositioner¹¹.

Minoritetsgrupp: den/ de grupp(er) i ett samhälle som är underordnade ekonomiskt, socialt och kulturellt och ofta utsatta för ”social ojämlikhet, stereotypisering och utanförskap”¹².

3. Skolans styrdokument

I skolans styrdokument för ämnesstudier i svenska som andraspråk finns gott stöd för att arbeta med skönlitteratur på ett medvetet sätt, för att stödja såväl språk- som identitetsutveckling hos eleverna. Enligt grundskolans kursplan för ämnet svenska som andraspråk syftar ämnet till att eleverna ska ”kunna leva och verka i det svenska samhället på samma villkor som elever med svenska som modersmål”. För att nå dithän ska eleverna bl.a. arbeta med skönlitteratur. Litteratur är ”ett medel för att förstå världen och sig själv” och med litteraturens hjälp ska eleverna få möjlighet att ”formulera tankar och känslor som de känner igen, men som de saknat ord för på det nya språket.” Litteraturen beskrivs även som ett värdefullt stöd för att nya tankar ska väckas och för att eleven ska nå ökad förståelse för världen och sig själv.¹³

4. Teoretiska utgångspunkter

4.1 Gränsen mellan ”oss” och ”de Andra” ur ett postkolonialt perspektiv

Jag kommer här att presentera några av de tankar som den postkoloniala skolan frambringat. I mitt arbete kommer jag framför allt att fokusera på hur tankar om gränsdragning mellan grupper och idéer om ”vi” och ”de Andra” växt fram.

Ungefär 85% av jordens yta var på 1930-talet kolonier eller före detta kolonier. En försvinnande liten del av jordens befolkning hade alltså lagt under sig mycket stora delar av världen. De europeiska kolonialmakterna rättfärdigade sina ockupationer genom idéer om den överlägsna, kristna, vita och civiliserade ”rasen” som hade att förändra underlägsna folk som tillhörde den svarta, icke-troende och ociviliserade ”rasen”. Under kolonialismens tidsålder utvidgades tankarna om över- och underlägsna folk och kom att gälla även andra folkgrupper än de kolonialisera. Att skapa tydliga gränser mellan folkgrupper var en bärande tanke i de koloniala projekten. Vetenskapsmän inom natur- och samhällskunskaperna vävde tillsammans med filosofer en bild av tydliga skillnader mellan västvärlden och ”de Andra”. Denna idé om ”the West and the rest” kom att överleva långt efter att de ockuperade länderna gjort sig fria från kolonialstyret. Postkoloniala teoretiker menar att vi än idag lever i en värld som styrs av idén om ”vi” i väst och ”de Andra”.¹⁴

En bärande idé i konstruktionen av ”vi” och ”de Andra” är etnocentrismen, dvs. en ”benägenhet att bedöma främmande kultur efter sin egen.”¹⁵ När etnocentrismen utgår ifrån det västerländska eller Europa kan den även benämnas eurocentrism. Stefan Jonsson skriver: ”För att själva framstå som civiliserade har vi utmålade andra samhällen som barbariska; för att

¹¹ Haglund 2004:359

¹² Ibid:359

¹³ Skolverket 2000

¹⁴ Kamali 2005:9f.

¹⁵ SAOL 1998

framhäva vår egen konst som modern och universell har andras skapande utpekats som primitivt eller provinsialt; för att bekräfta att vår egen ordning styrs av förnuftet har våra vetenskapliga discipliner velat bevisa att andra folk styrs av instinkter.” Jonsson menar att detta dikotoma tänkande är kopplat till västs strävan efter att göra sina västerländska värden till universella sådana och därmed nedvärdera andra kulturers traditioner och värden. Detta eurocentriska tänkande har enligt Jonsson skapat ”en förväxling av det västerländska med det allmänmänskliga.”¹⁶ Ur ett eurocentriskt perspektiv blir följaktligen allt som stämmer överens med västerländska idéer något positivt och värdefullt, medan det som faller utanför ramen för det västerländska blir ”det /den/de Andra” och därmed något negativt och mindre värt.

En verksam del av ”andrafiering” av människor har varit och är skapandet av stereotypa bilder. Genom att ”beskära bilder och föreställningar till ett hanterbart format” skapas förenklade uppfattningar om människor och fenomen. Stereotyper framkallar en känsla av olikhet mellan en själv och ”den Andra”.¹⁷

Idag har folkförflyttningar lett till att ”de Andra” lever i västvärlden, men gränserna mellan ”oss” och ”dem” görs alltjämt tydliga genom diskriminering och segregation. Professor Masoud Kamali skriver: ”Trots att de Andra nu finns mitt ibland ”oss” och det geografiska avståndet minskat till ett par bostadskvarter, fortsätter västerländska maktstrukturer att göra invandrare till främmande grupper genom institutionella och vardagliga handlingar.”¹⁸

Kamali menar att bilden av framför allt muslimska folk som barbarer funnits sedan mycket länge. ”Muslimer har varit och är en av de mest och bäst definierade Andra som (...) demoniseras och framställs som i grunden annorlunda.” Gränsen mot de muslimska Andra har varit ett viktigt led i bygget av en västerländsk identitet, enligt Kamali.¹⁹

Alla gränsdragningar mellan folk måste analyseras i relation till kolonial historia. En viktig del av analyser gjorda inom den postkoloniala teoribildningen är maktperspektivet. En av de postkoloniala förgrundsgestalterna, Edward Said, har i sin forskning fokuserat på specifika delar av den kolonialiseraade världen känd som Orienten. Said har undersökt den europeiska bilden av Orienten och menar att ”[f]örhållandet mellan Västerlandet och Orienten är ett maktförhållande, ett förhållande av dominans (...)”, där västvärlden tagit sig rätten att beskriva Orienten genom bl.a. litteratur.²⁰

Tanken att all maktutövning också genererar motstånd mot densamma är ursprungligen filosofen Michel Foucaults. Ania Loomba menar att postkoloniala forskare idag inte bara undersöker hur makten fungerar utan också fokuserar på att söka spår av och teoretisera kring det motstånd som förtryckta grupper gjort och gör.²¹ Det är i denna kontext min litteraturanalys kommer in, då jag fokuserar bl.a. på de spår av motstånd som finns i Abdel-Fattahs bok.

4.2 Litterärt motstånd

Postkoloniala tänkare menar att litteratur har spelat och spelar en viktig roll i hur föreställningar skapas i samhället. Genom litteraturen har t.ex. kolonialiseraade folkgrupper

¹⁶ Jonsson i Matthis 2005:167f.

¹⁷ Loomba 2005:73

¹⁸ Kamali 2005:9f.

¹⁹ Ibid:12f.

²⁰ Said 1978:69

²¹ Loomba 2005:65

blivit stämplade som underlägsna ”Andra”, genom att ”[e]uropean texts (...) captured the non-European subject within European frameworks which read his or her alterity as *terror* or *lack*.”²² Enligt Loomba, kan litteratur förstärka dominerande samhällsidéer, men även vara en viktig kraft i att ”utmåna förhärskande representationssätt och ideologier”. En och samma text kan också tolkas på olika sätt. En text som skildrar rådande idéer kan läsas som ett klargörande av hur makten fungerar (t.ex. hur skillnader mellan grupper upprätthålls genom binära motsatser som ”vi-dem”) och på så sätt utgöra ett underlag för ifrågasättandet av dominerande ideologier.²³

Litteraturvetaren Kristina Fjelkestam skriver i sin avhandling *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer* om skönlitteraturens potential som en plats för motstånd mot samhällets normerande bilder ²⁴. Hon menar att ”[s]könlitteratur återger (...) inte en fastställd verklighet utan är med och skapar den.” En litterär gestaltning kan alltså både beskriva en kulturell idé men även skapa nya föreställningar. ²⁵ På så sätt kan litteratur upprätthålla normer i samhället, genom att beskriva och återskapa dem, men samtidigt kan normer förändras om litteraturen ifrågasätter och förändrar innebörden av något, som i detta fall bilden av människor som lever utanför majoritetssamhällets ramar och normer.

Motstånd har i alla tider gjorts av dem som varit utsatta för förtryckande maktstrukturer i ett visst samhälle, menar postkoloniala tänkaren Stephen Slemon. Han skriver att ”resistance is an act, or a set of acts, that is designed to rid a people of its oppressors (...)” **Litterärt motstånd** kan ses som en del av den organiserade kamp som förs för att ett folk ska få nationell självständighet, menar Slemon.²⁶ Jag vill dock utvidga definitionen av litterärt motstånd till att gälla även de grupper som enbart vill bli förskonade ifrån förtryck och inte strävar efter en självständig stat.

5. Tidigare forskning

5.1 Mötet mellan läsare och text – en dialogisk process

I frågan om vad som egentligen sker när en människa läser en text är forskarnas ståndpunkter varierande. Jag kommer att utgå ifrån den syn på läsning som representeras av litteraturprofessor Louise M. Rosenblatt och litteraturteoretikern Kathleen McCormick. Rosenblatt och McCormick är båda receptionsforskare, som ser läsning som ett meningsskapande möte mellan en text och en läsare²⁷, en uppfattning som jag delar. Inom receptionsforskning finns även andra forskare som jag kommit i kontakt genom litteraturstudier, bl.a. Christina Olin-Scheller och Gunilla Molloy, men jag har valt att fokusera på Rosenblatt och McCormick för att deras tankar och modeller passar mina syften bäst. För att ytterligare fördjupa förståelsen för läsprocessen använder jag mig även av en modell för vilka kopplingar läsare gör under läsning. Modellen är utarbetad av yrkesverksamma lärare och beskrivs av Ellin Oliver Keene och Susan Zimmermann²⁸.

²² Ashcroft, Griffiths och Tiffin 1995:85

²³ Loomba 2005:84ff.

²⁴ Fjelkestam 2001:37

²⁵ Ibid:11

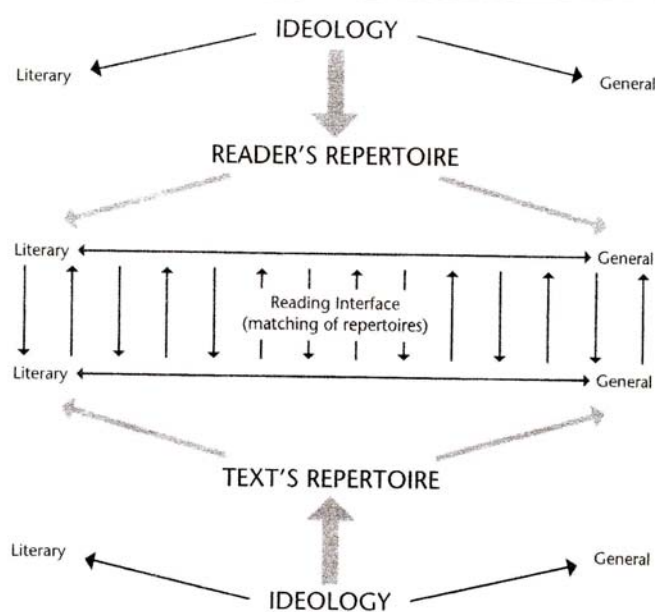
²⁶ Slemon i Ashcroft, Griffiths och Tiffin 1995:106f.

²⁷ Olin-Scheller 2006:29

²⁸ Keene & Zimmermann 2003

Louise Rosenblatt har introducerat begreppet **transaktion** för att beskriva mötet mellan en text och en läsare. Hon menar att de erfarenheter och förväntningar som läsaren bär med sig är lika viktiga som texten, i mötet mellan de två. ”En roman eller en dikt eller ett skådespel förblir bara bläckfläckar på papper tills en läsare förvandlar dem till en rad meningsfulla symboler”²⁹. Symbolerna väcker i sin tur tankar och känslor hos läsaren. Genom det ”ständiga ömsesidiga inflytandet mellan läsare och text” växer en mening fram i texten; en transaktion sker, med Rosenblatts ord. Rosenblatt vänder sig även emot det vanligt förekommande begreppet interaktion för att beskriva läsning. Hon skriver att ”termen interaktion väcker föreställningar om två särskilda enheter som inverkar på varandra som två biljardklot” och menar att läsning ingalunda är en så mekanisk process utan en unik händelse där påverkan hela tiden sker mellan text och läsare.³⁰

Även Kathleen McCormick menar att läsning är en dynamisk process, där läsaren tillsammans med texten producerar mening. McCormick lyfter även fram den sociokulturella kontexten i läsning. ”Såväl läsarens erfarenheter och hennes uppfattningar om sig själv och sin omvärld som läsningens kontext inverkar på receptionen”³¹. McCormick menar att både läsaren och texten bär på ideologier, som påverkar den mening som växer fram under läsningen av en text (se figur 1).

Figur 1. McCormicks modell över mötet mellan läsare och text.³²

En ideologi definieras som ”the deeply ingrained (...) habits, beliefs, lifestyles of a particular time and place (...) that most of a society’s inhabitants take for granted as ‘natural’, or ‘universal’.”³³ Ideologier är alltså tids- och platsbundna. Texter och läsare bär på dels en

²⁹ Rosenblatt 2002:35

³⁰ Rosenblatt 2002:14

³¹ Olin-Scheller 2006:29

³² McCormick 1994:73

³³ Ibid:74

litterär ideologi, dels en allmän ideologi. En litterär ideologi exemplifierar McCormick med uppfattningar om författarens roll i samhället och olika litterära genrens varierande värde, medan den allmänna ideologin speglar rådande idéer för tiden och samhället i fråga³⁴.

En texts ideologi tar sig uttryck i den repertoar som texten har. Textens litterära repertoar är t.ex. stil, struktur och språk i texten, dvs. de litterära konventioner som texten förhåller sig till. Den allmänna repertoaren är i sin tur de attityder, värderingar och idéer som bärs fram i texten. Hur den allmänna repertoaren i en text ser ut syns ofta tydligare för den läsare som inte delar de perspektiv som återfinns i texten. McCormick påpekar att en texts repertoar kan förändras beroende på den situation i vilken texten läses.³⁵

Även de ideologier som läsaren bär på uttrycks i litterära och allmänna repertoarer. Läsares litterära repertoar utgörs av "their knowledge and assumptions about what literature "is" or "should be" based on their previous reading experiences and the assumptions about reading they have absorbed from the literary and general ideologies of their culture"³⁶. En van läsare som har beredskap att läsa många olika sorters texter har en bredare litterär repertoar, medan en ovan läsare inte har samma litterära repertoar. En annan viktig del i en läsares litterära repertoar är lässtrategier. Olika lässtrategier (som t.ex. att identifiera sig med karaktärerna, söka efter motiv och tema etc) genererar olika läsningar av en text. Olika läsare har också olika lässtilar, när det gäller att tolka texten bokstavligt eller att läsa mellan raderna, vilket också påverkar läsningen. Den allmänna repertoaren hos läsaren är t.ex. religiös övertygelse och kulturbundna värderingar i frågor kring etnicitet och kön.³⁷

Hur en läsare uppfattar en text beror, enligt McCormick, till stor del på hur läsarens allmänna och litterära repertoar interagerar med varandra. Repertoarerna förändras i takt med att en läsare gör nya erfarenheter och därmed förändras också läsningen och förståelsen av en text, något som säkert många kan känna igen sig efter att ha läst om favoritboken och hittat nya infallsvinklar. Att läsa repertoarer är sinsemellan olika är också en av förklaringarna till att vi som läsare uppfattar samma text på olika sätt.³⁸

Vad kan då hända i mötet mellan en text och en läsare? McCormick skriver: "The ways readers respond to texts will depend on how their general and literary repertoires interact with those of the text"³⁹. Hon tänker sig tre modeller för möten. När läsarens förväntningar uppfylls och dennes repertoar samspekar med texten uppstår en **matchning** av repertoarer. Läsaren läser en text med ett innehåll och en struktur som denne förstår. En **icke-matchning** av repertoarer kan dock också uppstå, om läsaren inte kan förstå texten på ett tillfredsställande sätt. Ett annat utfall av mötet mellan text och läsare är när en **spänning** uppstår. "(...) [A] tension between the repertoires occurs when a reader is sufficiently familiar with the text's repertoire but disagrees with it or opposes it for various reasons."⁴⁰ Det spänningsfyllda mötet är den läsning som McCormick menar är mest eftersträvansvärd i pedagogiska sammanhang.

³⁴ McCormick 1994:70

³⁵ Ibid:70ff.

³⁶ Ibid:84

³⁷ Ibid:71ff.

³⁸ Ibid:71ff.

³⁹ Ibid:72

⁴⁰ Ibid:87

Möten mellan text och läsare visar på att vi är olika rustade i möten med texter; läsa- repertoarer skiljer sig åt. Kännetecknande för en erfaren läsare är att dennes repertoar rymmer en mängd olika lässtrategier. Något som bl.a. utmärker en erfaren läsa- res möte med en text är att denna relaterar obekanta texter till sina tidigare erfarenheter och kunskaper. Enligt Keene och Zimmermann finns det tre typer av vanligt förekommande kopplingar i relation till texter: koppling mellan texten och sig själv, koppling mellan texten och världen runt omkring och koppling mellan olika texter.⁴¹

Dessa tankar och förklaringsmodeller tillför olika perspektiv i min undersökning. Rosenblatt tillhandahåller den grundläggande tanken om en ömsesidig påverkan mellan text och läsare. McCormick i sin tur har modeller för hur man kan förstå det stoff som läsare och text har med sig in i läsningen och hur möte mellan text och läsare kan förstås och Keene och Zimmermann har en modell för kopplingar i relation till texten, vilka kommer att vara användbara verktyg för att analysera resultaten i min undersökning.

5.2 Ser mitt huvud tjockt ut i den här? i annan forskning

Abdel-Fattahs bok har tidigare analyserats i relation till postkolonial teori av barnboksforskaren Jo Lampert⁴². Lampert har studerat hur unga arabiska huvudpersoner framställs i ungdomslitteratur i efterdyningarna av 11 september-katastrofen i USA. Hon menar att det var fullt möjligt att framställa någons identitet som mer flytande och blandad, som t.ex. både arab och amerikan, före 11 september-katastrofen, men att denna sammanblandning av olika levnadssätt inte framställs som lika positiv idag i ungdomslitteratur generellt sett.

I Abdel-Fattahs bok hittar Lampert en annan tendens. Lampert menar att Abdel-Fattah i *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* visar på tydliga motsättningar mellan ett australiensiskt levnadssätt och ett arabiskt sådant, men skapar en protagonist som vägrar välja mellan dessa två. Huvudpersonen Amal vill vara både australiensisk och arabisk, men väljer att sätta sin arabiska identitet först och stå upp för den med stolthet. Lampert skriver ”This book (...) posits resistance as an option” och menar att Abdel-Fattahs huvudperson visar att det är möjligt att leva med hybrida identiteter även i en värld där gränser mellan olika grupper hela tiden blir skarpare.

5.3 Sammanfattade tankar om kopplingen mellan den teoretiska bakgrunden, tidigare forskning och min undersökning

Med hjälp av de postkoloniala tankarna om gränssättningen mellan ”oss” och ”de Andra” och idén om litteratur som en plats för motstånd kommer jag att analysera den text jag valt. Jag menar att begreppet litterärt motstånd är relevant i denna analys, eftersom författaren Abdel-Fattah har konstruerat en text där majoritetssamhällets normer som allenarådande ifrågasätts och avvikelser skildras med stolthet och som en aktiv motståndshandling. Boken påverkar och förändrar, enligt min mening, de rådande föreställningarna om ”de Andra” och syftar till att göra upp med förtryck i form av stereotypa idéer, diskriminering etc.

Rosenblatt och McCormicks teorier om samspelet mellan text och läsare kommer att utgöra en fond i min undersökning av mötet mellan text och läsare. Undersökningen kommer att ge

⁴¹ Keene & Zimmermann 2003:75

⁴² Lampert 2006

svar på vad som händer i mötet och om och hur läsarna upplever det litterära motstånd jag beskrivit. Resultaten kommer att kopplas till resonemang om elevernas litterära och allmänna repertoarer och hur dessa påverkar deras läsning av texten.

6. Metod och material

6.1 Metodval – en kvalitativ undersökning

Jag har valt att använda mig av kvalitativa undersökningsmetoder för att besvara mina frågeställningar. En grundstomme i kvalitativ forskning är analys och tolkningar⁴³, vilket jag menar passar bra för att uppnå mina syften med uppsatsen. Kvalitativa metoder besvarar frågor om olika fenomenens innebörd, till skillnad från de kvantitativa metoderna som snarare används för att fastställa hur ofta och mycket ett fenomen förekommer⁴⁴. Även ett kvantitativt angreppssätt hade gett intressanta resultat och hade skapat möjligheter att behandla ett större empiriskt material. En dylik undersökning hade kunnat besvara frågor om i vilken utsträckning ett fenomen förekommer utifrån i förväg fastställda kategorier, men jag menar att det är intressantare att analysera hur fenomen skildras och möta texten på djupet.

Professor Karin Widerberg menar att olika undersökningsmetoder med fördel kan kombineras. Jag har därför använt mig av dels textanalys, för att visa hur ”fenomenet kommer till uttryck i (...) text”⁴⁵, dels intervjuer, för att få en bild av hur läsare förstår texten. Jag kommer här att beskriva och diskutera mina metodval i tur och ordning.

6.1.1 Kvalitativ innehållsanalys

Mitt syfte med uppsatsen är delvis att analysera innehållet i en skönlitterär ungdomsroman utifrån ett visst perspektiv. För att genomföra denna textanalys har jag valt att göra en innehållsanalys. Forskarna Göran Bergström och Kristina Boréus beskriver den kvalitativa innehållsanalysen som en systematisk beskrivning av ett textinnehåll, där forskaren gör mycket tolkningar men ”där ingenting räknas eller mäts” till skillnad från en kvantitativ innehållsanalys.⁴⁶ Kvalitativ innehållsanalys lämpar sig alltså för att skapa en djupare förståelse för innehållet i en text, som i mitt fall fokuserar på konstruktionen av ”den Andra”.

Den litteraturanalys jag genomfört är inte heltäckande utan fokuserar enbart på vissa delar av textens innehåll. Jag vill även förtydliga att jag utgår från vad som förmedlas i boken när jag beskriver vilka individer/grupper som definieras som ”de Andra”. Vilka ”de Andra” är bestäms alltså utifrån vilka som utpekats av majoritetssamhället i den analyserade boken och är inte mina personliga åsikter.

6.1.2 Kvalitativa samtalsintervjuer, med skriftliga inslag

Mitt andra syfte med uppsatsen är att undersöka hur ungdomar uppfattar den valda texten och vad som händer i mötet mellan text och läsare. För att uppnå detta syfte har jag valt att göra kvalitativa samtalsintervjuer samt en mindre, samtalsinledande skriftlig undersökning. Jag

⁴³ Widerberg 2002:31

⁴⁴ Ibid:15

⁴⁵ Widerberg 2002:17

⁴⁶ Bergström och Boréus 2005:44

återkommer till den skriftliga delen av undersökningen under rubriken *Tillvägagångssätt, Intervjuer*.

Forskaren Steinar Kvale definierar en intervju som ett samtal med ”en struktur och ett syfte” och menar att ”[d]en kvalitativa forskningsintervjun söker förstå världen ur de intervjuades synvinkel”. Intervjun avviker från det vardagliga samtalet genom att parterna inte är jämlika utan intervjuaren styr samtalet.⁴⁷ Men precis som i ett vardagligt samtal bygger intervjuer på samspelet mellan undersökningsspersonen och intervjuaren⁴⁸.

Kvale menar att intervjuundersökningar kan ha olika syften. En intervju med explorativt syfte handlar om att utforska ett ämnesområde, genom att intervjuaren ställer öppna frågor och följer upp svaren för att få nya infallsvinklar inom ämnet. En intervju kan också vara hypotesprövande och då ställer forskaren mer strukturerade frågor, som formulerats på förhand.⁴⁹ I mitt fall har intervjuerna framför allt haft ett explorativt syfte, men med inslag av hypotesprövande frågor. Jag vill dels förstå vad som sker i mötet mellan text och läsare generellt, dels pröva om McCormicks teorier om matchning kan sägas vara giltiga i de aktuella fallen, när de allmänna repertoarerna hos text och läsare liknar varandra (se rubriken *Urval*).

6.1.3 En hermeneutisk utgångspunkt

Jag ansluter mig i denna undersökning till den hermeneutiska traditionen inom vetenskapsteori, eftersom jag har en kvalitativ ansats i undersökningen och resultaten bygger på mina tolkningar av text och intervjumaterial. Hermeneutiken handlar om att tolka texters mening. Kvale beskriver hermeneutikens syfte som ”att vinna en giltig och gemensam förståelse av en texts mening.”⁵⁰

För att en tolkning ska räknas som giltig finns det ett antal principer för tolkning. Idén om den hermeneutiska cirkeln är grundläggande och innebär att enskilda delar av en text alltid ska förstås i relation till texten som helhet, samtidigt som textens helhet ska läsas utifrån delarna. Vid tolkning av en text ska läsarens fokus alltså växla mellan delarna och helheten, tills man fått en bild av texten där inga större motstridigheter finns.⁵¹ I min undersökning har jag läst igenom boken i sin helhet två gånger, för att sedan söka efter de delar som explicit fokuserar på bilden av ”den Andra” och läst dessa särskilt noggrant. Därefter har jag återigen gått tillbaka till texten som helhet, för att utveckla mina tolkningar. Även när det gäller intervjumaterialet har jag förhållit delarna till helheten samt gått igenom materialet flera gånger.

En annan grundtanke inom hermeneutiken är att all tolkning bygger på att läsaren har en förförståelse. Förförståelsen består av såväl tidigare erfarenheter som teoretisk kunskap och färgar alltid den bild som framträder när en text tolkas. Vem läsaren är har således stor betydelse för den tolkning som görs. Inom hermeneutiken menar man därför att det är viktigt att klargöra sin förförståelse.⁵² Detta återkommer jag till i avsnittet *Ett kritiskt perspektiv* nedan.

⁴⁷ Kvale 1997:9ff.

⁴⁸ Ibid:117

⁴⁹ Ibid:94

⁵⁰ Kvale 1997:49

⁵¹ Ibid:50f.

⁵² Widerberg 2002:26

6.1.4 Ett kritiskt perspektiv

Den kvalitativa ansatsen ifrågasätts ibland inom vetenskapen. En kvalitativ undersökning genererar inte representativa och generaliserbara resultat, såsom kvantitativa undersökningar kan göra, och resultaten kan inte utan vidare prövas utifrån positivistiska begrepp som validitet och reliabilitet⁵³. Som Widerberg slår fast: "(...) vi är inte objektiva"⁵⁴. Att forskaren påverkar resultaten är ett faktum. Inom den hermeneutiska traditionen utgår man ifrån att olika forskare och olika frågeställningar inom ett ämnesområde kan ge varierande svar. Kvale skriver att "[e]n mängd olika frågor kan ställas till en text och de olika frågorna leder till olika innebörder i en text."⁵⁵ I min undersökning behandlas både litterär text och intervjutext, där båda materialen är föremål för mina tolkningar men skiljer sig åt väsentligt på en punkt: intervjumaterialet är både skapat och tolkat av mig. Kvale påpekar att intervjutexter ger forskaren möjlighet att förhandla med intervjupersonerna om sin tolkning, vilket också påverkar resultatet⁵⁶.

I enlighet med Kvale, hävdar jag dock att om perspektiven är tydliga och läsaren kan se vilka frågor jag ställt och utifrån vilka grunder jag gjort mina tolkningar blir det kvalitativa angreppssättet en styrka och vetenskapens krav på saklighet och tillförlitlighet kan tillmötesgå⁵⁷. Med detta resonemang som utgångspunkt vill jag göra klart för läsaren att jag inte gör några anspråk på att presentera en heltäckande bild med generaliserbara resultat, utan visar enbart på hur ett fenomen **kan** skildras i ungdomsböcker samt hur mötet mellan text och läsare **kan** se ut.

Att jag påverkat utfallet av min undersökning, i såväl textanalys som intervjuer, är givet. Utifrån McCormicks teori om läsning har min allmänna och litterära repertoar påverkat min läsning av texten. Jag läser texter utifrån min allmänna repertoar, dvs. de kunskaper, erfarenheter och värderingar jag bär med mig. Att här klargöra för min litterära repertoar låter sig inte göras, men den kan kortfattat beskrivas som bred, tack vare ett stort litteraturintresse och en svenskläroartutbildning i bagaget. Även när det gäller intervjusituationerna, som bygger på ett aktivt samspel mellan mig och undersökningspersonerna, har jag påverkat utfallet genom dels mitt urval av textavsnitt och frågor, dels genom interaktionen med eleverna. Interaktionen eleverna emellan kan också ha påverkat utfallet av intervjuerna, då några av dem var bekanta privat och några inte. Att eleverna inte fått tillfälle att läsa boken i sin helhet påverkar givetvis också utfallet av intervjuerna.

I min förförståelse (eller i min allmänna repertoar) ingår att jag är en vit, icke-troende kvinna som till det yttre rör mig innanför ramarna för majoritetssamhällets normer. Att som en del av den normativa majoriteten försöka ge en bild av en fråga som rör minoriteter är vanskligt. Det jag kunnat göra är att vara uppmärksam på detta under undersökningens gång och, med Kvales ord, "lägga mina kort på bordet"⁵⁸ genom att låta läsaren se mina tolkningar bredvid textutdrag ur boken och intervjuutskrift.

⁵³ Widerberg 2002:18

⁵⁴ Ibid:188

⁵⁵ Kvale 1997:190

⁵⁶ Ibid:50

⁵⁷ Ibid:190ff.

⁵⁸ Ibid:189

6.2 Urval

Jag kommer här att presentera mina urvalskriterier för dels texten i sin helhet samt de valda delarna, dels undersökningspersonerna.

Att jag valt att analysera Randa Abdel-Fattahs bok beror på att den är ett tydligt exempel på ungdomslitteratur där unga från en minoritetsgrupp står i centrum och där kampen för jämlikhet förekommer som ett centralt tema. Historien utspelar sig i Australien, men jag hävdar att det lika gärna hade kunnat vara vilket västerländskt land som helst och att boken därför är relevant även i ett svenskt sammanhang. De textavsnitt som jag valt att behandla i analysen belyser dels vilka bilder av ”den Andra” som finns i texten, dels hur huvudpersonen Amal förhåller sig till dessa bilder. På grund av tidsbrist har undersökningspersonerna inte haft möjlighet att läsa boken i sin helhet före intervjutillfällena, utan har istället fått ta del av valda delar av boken. Textavsnitten som använts för intervjuerna fokuserar på huvudpersonens förhållningssätt till omgivningens bilder av ”den Andra”, för att i en begränsad mängd text belysa både omgivningens uppfattningar och huvudpersonens förhållningssätt.

Jag har genomfört min undersökning på en skola i Västsverige, med elever från skolår 8 och 9. För att få tips om vilka elever som kunde tänkas vilja delta i min undersökning har jag bitt en av skolans modersmållärare i arabiska om hjälp. Det främsta urvalskriteriet för de elever som kom att delta i undersökningen har varit av praktisk art, dvs. tillgänglighet i tid, eftersom undersökningen ägde rum efter skoltid. Mina intervjuer har främst haft ett explorativt syfte, men jag har även haft en hypotesprövande ansats. Jag har valt att fokusera på vad som händer i mötet mellan text och läsare, när de allmänna repertoarerna hos text och läsare liknar varandra. Därför har jag valt att intervjua ett antal elever som har karakteristika som liknar textens huvudperson. Urvalskriterierna var, förutom tillgänglighet, kön, modersmål och etnisk bakgrund. Mina intervjupersoner, fyra till antalet, är flickor i grundskolans skolår 8 och 9 med modersmålet arabiska och med minst en förälder född utomlands. Tre av eleverna matchar även huvudpersonen avseende religiös tillhörighet.

6.3 Tillvägagångssätt

6.3.1 Textanalys

Min analys av texten fokuserar på textens innehåll och är inte en narratologisk analys av textens uppbyggnad. Jag berör dock mycket kortfattat begrepp som t.ex. berättarperspektiv för att beskriva textens litterära repertoar för läsaren (se rubriken *Textens allmänna och litterära repertoar*)

När det gäller valet av perspektiv fokuserar jag på uttolkarens, dvs. min egen läsning av texten. Bergström och Boréus menar, i enlighet med ett hermeneutiskt perspektiv, att betydelsen av en text förändras beroende på vem som läser den och när den läses och att det enda väsentliga perspektivet därför är uttolkarens, inte författarens eller andra läsares⁵⁹. Jag analyserar därför texten utifrån ett uttolkarorienterat perspektiv och lämnar författarens och andra läsares perspektiv därhän.

⁵⁹ Bergström och Boréus 2005:25

Vidare fokuserar textanalysen enbart på bilden av ”de Andra” och behandlar därför inte andra möjliga perspektiv såsom t.ex. kön/ genus. De karaktärer som behandlas i analysen är bokens huvudperson samt de individer som på ett tydligt sätt exemplifierar ett visst förhållningssätt till idén om ”de Andra”.

För att analysera texten har jag arbetat utifrån min huvudfrågeställning ”Hur skildras ’de Andra’ ur olika karaktärers perspektiv i ungdomsboken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*” samt därav följande frågeställningar:

- Vilka individer/ grupper definieras som ”de Andra”
- Vilka ord och uttryck används när man talar om gruppen ”de Andra”/ individer som räknas till ”de Andra”?
- Vem uttalar sig i frågor om ”de Andra”?
- Vilka åsikter om ”de Andra” uttrycks?
- Hur bemöter huvudpersonen Amal olika förhållningssätt?

Frågeställningarna har använts som en hjälp vid läsningen och jag har förhållit mig fritt till dem i min analys, vilket innebär att resultatredovisningen inte strukturerats i enlighet med frågorna. Texten har även analyserats i relation till de postkoloniala tankar som jag presenterat tidigare.

6.3.2 Intervjuer med skriftliga inslag

Jag har använt mig av intervjuer för att fånga elevernas respons på texten samt en mindre skriftlig undersökning. Inför intervjuerna bad jag eleverna skriva ner en kort presentation av sig själva samt senast lästa favoritbok med motivering, för att få ett grepp om elevernas allmänna och litterära repertoar (se bilaga 1).

Jag har genomfört två stycken gruppintervjuer, med fyra elever. Jag valde att intervjua eleverna två och två för att skapa möjlighet till dialog mellan två läsare, samtidigt som var och en fick större talutrymme än vad som varit möjligt i en större grupp. Samtalen varade i cirka en och en halv timme. Intervjuerna spelades in, för att sedan transkriberas. Under intervjun tilldelades eleverna ett antal avsnitt ur texten som jag menar är signifikanta för undersökningen. Jag återberättade handlingen i boken, högläste de avsnitt som eleverna hade framför sig och uppmanade dem att markera avsnitt som de reagerade på i texten. Därefter samtalande vi utifrån mina frågor.

Kvalitativa intervjuer är ofta halvstrukturerade, dvs. de omfattar ett antal teman och förslag till frågor som kan skifta i ordning samt formuleringar under intervjuerna ⁶⁰. Jag arbetade utifrån en intervjuguide, med dels i förväg formulerade frågor eftersom jag sökte förståelse för hur eleverna uppfattade vissa specifika inslag i de undersökta texterna, dels öppnare frågor, för att fånga elevernas egna reflektioner kring texten (se bilaga 2).

6.4 Etiska överväganden

Kvale beskriver några etiska riktlinjer som jag har tagit hänsyn till i min undersökning. Han menar att undersökningen måste ske med ”informerat samtycke”, vilket innebär att undersökningens person måste vara informerad om syftet med och upplägget av undersökningen, samt det faktum att de, om de så önskar, har rätt att dra sig ur undersökningen eftersom deltagande är frivilligt. Kvale diskuterar även frågan om vem som

⁶⁰ Kvale 1997:117

ska ge sitt samtycke: eleverna själva, rektor, föräldrar m.fl.⁶¹ Jag valde att tillfråga skolläda, eleverna själva samt de berörda elevernas föräldrar. Föräldrarna ombads ge sitt samtycke skriftligen (se bilaga 3). Undersökningen har alltså skett med informerat samtycke från alla berörda parter. De elever som deltagit i undersökning är självklart anonyma i uppsatsen och beskrivs med fingerade namn.

7. Min läsning av boken

Jag kommer i de följande avsnitten att presentera samt analysera Randa Abdel-Fattahs ungdomsbok *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*

7.1 Presentation av boken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*

I centrum för historien står Amal, en tonårig flicka med muslimsk-palestinsk bakgrund bosatt i Australien. Inför terminsstarten har Amal bestämt sig för att börja bära hijab (slöja) på heltid, som en synlig symbol för sin religiösa tro. Viljan att visa sig själv och andra att hon är stark i sin tro är det som driver henne att stå fast vid sitt beslut, trots att omgivningen inte alltid sympatiserar med eller förstår henne. Hon går på den konservativa privatskolan McCleans, där hennes beslut att bära hijab är kontroversiellt. Rektorn ms Walsh ställer sig till en början tvekande till Amals önskan, men ger till slut med sig. Reaktionerna bland klasskamraterna är blandade och Amal får utstå allt från viskande kommentarer om förtryck till frågestunder om arrangerade äktenskap. Bland klasskamraterna på McCleans finns Adam som Amal är hemligt förtjust i. Adam är till en början avvaktande till den ”nya”, beslöjade Amal, men hans skepsis övergår till nyfikenhet och så småningom till förälskelse. Frågan om Amals religiösa tro ställs på sin spets när Amal och Adam träffas på en fest och Adam vill kyssas. Amal avböjer erbjudandet och en besviken Adam drar sig undan.

Vid sin sida har hon dock de två goda vännerna Simone och Eileen, som inte delar hennes religiösa tro men som alltid stöttar henne. Stöttar och uppmuntrar gör också två tidigare klasskamrater, Leila och Yasmeen, från den islamiska skolan Hidayah där Amal varit elev. Från föräldrarna får Amal förståelse och stöd men också många frågor kring om hon är redo för den stigmatisering som slöjan kan komma att innebära för henne i ett samhälle där majoriteten inte delar hennes tro. Från andra delar av släkten möter Amal misstro. Hennes morbror och moster, som valt att försöka bli så australiensiska som det någonsin går att bli, ifrågasätter hennes val. Även från andra håll möter Amal negativa reaktioner på grund av sin slöja, när hon t.ex. diskrimineras vid en jobbsökning eller förväntas förklara och försvara fundamentalistiska brott begångna i islams namn. Hon vacklar ibland i sin tilltro att hon ska orka avvika från mängden, men kommer fram till att hon har valt rätt och lyckas balansera sin religiösa övertygelse med att vara precis som andra tonåringar.

7.2 Textens allmänna och litterära repertoar

Den allmänna repertoaren i Abdel-Fattahs bok rymmer värderingar som rätten till religionsfrihet och vikten av att ett mångkulturellt samhälle bejaktar och beaktar allas rätt att uttrycka sin identitet. Till textens litterära repertoar hör att historien är kronologiskt berättad ur huvudpersonen Amals perspektiv. Den språkliga stilen är vardaglig och talspråksnära, vilket, i kombination med berättarperspektivet, kan föra läsarens tankar till en dagbok.

⁶¹ Kvale 1997:107

7.3 Två skilda framställningar av ”de Andra”

Boken har analyserats med koppling till de postkoloniala tankar som tidigare presenterats. Det innebär att jag har analyserat bilderna av den grupp som av majoritetssamhället definieras som ”de Andra” samt hur huvudpersonen förhåller sig till dessa bilder.

Jag har funnit att bilderna av den grupp som definieras som ”de Andra” förmedlas från två håll. De karaktärer som har ett medvetet och uttalat förhållningssätt till ”de Andra” kan därmed grovt sett delas in i två grupper. Inom de två grupperna delar man ordval och uttalade åsikter, vilket jag valt att benämna som **förhållningssätt**.

De två förhållningssätt till ”de Andra” som jag funnit att Abdel-Fattah skapat i sin bok kallar jag **avstånd** och **motstånd**.

Det avståndstagande förhållningssättet karaktäriseras av stereotypa och nedvärderande bilder av ”de Andra”. Majoritetssamhället är normen och inom detta förhållningssätt har man makten att fastställa normer. Man hånar och talar nedsättande om avvikelser från normen. Förhållningssättet kännetecknas av avståndstagande, tydliga gränssättningar mellan ”vi” och ”de Andra” och ett etnocentriskt tänkande.

Motståndets förhållningssätt karaktäriseras av stolthet över utländska kulturarv och dubbla identiteter. Kännetecknande för förhållningssättet är aktivt motstånd mot majoritetssamhället som norm samt mot stereotypa och negativa bilder av ”den Andra”. Bilden av ”den Andra” är värdeneutral eller positiv. Avvikelser från majoritetssamhället beskrivs på ett värdeneutralt eller positivt sätt. Likhet mellan grupper markeras.

I de följande avsnitten kommer jag att presentera min analys av boken, där jag använder mig av de nyss introducerade begreppen. Först ges exempel på det avståndstagande förhållningssättet, sedan på motståndets förhållningssätt och avslutningsvis beskrivs huvudpersonen i relation till de båda förhållningssätten⁶².

7.3.1 Bilden av ”de Andra” som något väsensskilt och negativt – ett förhållningssätt av avstånd

I *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* har Abdel-Fattah skrivit fram en tydlig bild av ”de Andra” som något avvikande, negativt och mindre värt. Denna bild av ”de Andra” förmedlas genom ett avståndstagande förhållningssätt representerat av en mängd vitt skilda karaktärer, såsom rektorn vid McCleans, klasskamraten Tia och Amals morbror och moster.

Rektorn vid McCleans, en representant för majoritetssamhällets normsättare, visar tydligt vilka individer hon definierar som ”de Andra” bl.a. i ett samtal med Amal, då Amal informerar rektorn om sitt beslut att bära slöja:

”Dina föräldrar har alltså tvingat dig att börja bära slöja permanent nu? Från och med idag? Första dagen på tredje terminen?(---)” Jag stirrar bestört på henne. ”Mina föräldrar? Vem har sagt nåt om mina föräldrar?” ”Slöjan, kära barn.” Rösten låter ansträngd och ”kära barn” irriterande falskt. ”Du är

⁶² Jag har valt detta upplägg eftersom jag anser att läsaren får den tydligaste bilden av huvudpersonen om läsaren först får kännedom om de två förhållningssätt jag funnit. Därför har jag valt att placera texten om huvudpersonen sist i avsnittet.

alltså tvungen att bära den från och med idag.” ”Det är ingen som tvingar mig, ms Walsh. Det är jag själv som har fattat det beslutet.”⁶³

Rektorn ms Walsh reagerar med synnerligen förutfattade meningar när hon ställs inför faktumet att en av hennes elever bär slöja. På så vis signalerar hon tydligt att Amals föräldrar är ”de Andra”, som ”tvingar” dottern till det icke-normativa beteendet att bära slöja.

Rektorn bestämmer sig för att tillåta Amal att bära slöja som komplement till skoluniformen och upplyser Amal om sitt beslut:

”Jag hoppas du förstår, Amal, att det här är nånting... ganska nytt. Jag hyser all respekt för ditt beslut och din rätt att utöva din religion, men du ser ju faktiskt annorlunda ut nu, lilla vän. Missförstå mig inte nu, men jag hoppas att du förstår att jag faktiskt anstränger mig för att gå dig till mötes. Sannolikt finns det australiensiska skolor där du inte skulle tillåtas att bära slöja med hänvisning till uniformsreglementet.”⁶⁴

Återigen signalerar rektorn med ordval och attityd att Amal som utövande muslim tillhör ”de Andra”. Förhållningssättet till ”de Andra” som något avvikande speglas genom att rektorn påpekar att Amal ser annorlunda ut och att hon ska vara tacksam för att hon tillåts avvika från de gängse uniformsreglerna på skolan. Avstånd mellan majoritetssamhället och Amal och den minoritetsgrupp hon tillhör markeras genom ordval som ”nånting ganska nytt” och ”annorlunda”.

Det avståndstagande förhållningssättet bärs också fram på mindre subtila sätt av karaktärer som klasskamraten Tia. Tia tar varje chans att kommentera Amal i mer eller mindre förtäckta ordalag och definiera henne som avvikande. ”Hejsan, Amal, läget?” frågar hon med sötsliskigt tonfall. ”Såg du dokumentären om muslimska fundamentalister igår kväll? Du är väl arab? Det måste vara hemskt att veta att man kommer från en så våldsam kultur.”⁶⁵ Här definierar Tia den arabiska, muslimska gruppen som ”de Andra”, genom att markera avstånd mellan sig själv och gruppen samt sammankoppla Amals religiösa tillhörighet med negativt laddade ord som ”fundamentalist” och ”våldsam”. Tia är den karaktär som har de grävsta replikerna. ”Att du inte tar och lämnar vårt land och flyttar tillbaka till en grotta i öknen där du hör hemma?”⁶⁶ är ett exempel på detta. Ett tydligt avstånd mellan majoritetssamhället och ”de Andra” skapas genom att Tia benämner Australien som ”vårt land” och hånar Amal genom att hänvisa henne till ”en grotta i öknen” där hon ”hör hemma”.

Abdel-Fattah har valt att även låta karaktärer med samma bakgrund som Amal företräda det avståndstagande förhållningssättet. I första hand gäller detta Amals morbror och moster, som på ett tydligt sätt definierar utländska grupper i allmänhet och den arabiska, muslimska gruppen i synnerhet som ”de Andra”. De tar själva avstånd från dessa grupper, genom att byta namn, seder och bruk. Morbror Joe heter egentligen Ismail och hans fru Mandy heter Aysha. ”De har inget till övers för islam eller arabisk kultur. De går mer in för att byta namn, bleka håret och bete sig som om de vore födda i Wagga Wagga och inte Jerusalem.”⁶⁷ Morbror Joe är den karaktär som tydligast uttrycker idéer om assimilation. ”Vi bor ju i Australien”, brukar han säga. ”Därför ska vi anpassa oss och bete oss som australiensare. Hur ska vi kunna bli accepterade och smälta in om vi envisas med att tänka på Palestina och prata arabiska?

⁶³ Abdel-Fattah 2005:44

⁶⁴ Ibid:66

⁶⁵ Ibid:157

⁶⁶ Ibid:243

⁶⁷ Ibid:103

Multikulturalismen är ett skämt.”⁶⁸ Att majoritetssamhällets seder och bruk är mer värda än de egna blir tydligt genom karaktären Joes fokus på att bli ”accepterad” och ”smälta in”.

7.3.2 Bilden av ”den Andra” som något positivt – ett förhållningssätt av motstånd

I *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* har Abdel-Fattah valt att även skriva in en annan, betydligt mer positiv bild av den grupp som av majoritetssamhället definieras som ”de Andra”. Denna positiva bild förmedlas genom ett förhållningssätt som utgör en stark kontrast till det tidigare beskrivna avståndstagande förhållningssättet. Detta förhållningssätt, som karakteriseras av motstånd mot majoritetssamhället som norm, representeras av en rad skilda karaktärer, som t.ex. lärare från McCleans, Amals mamma, klasskamraten Adam och Amals vänner, samt institutioner, som t.ex. skolan Hidaya.

Läraren mr Pearse på McCleans gör sitt bästa för att stötta Amal:

Jag behöver ett ställe där jag kan be, så på lunchrasten söker jag upp mr Pearse.(---)”Duger det med ett tomt klassrum? Det kan jag ordna åt dig om det går bra.” ”Har ni sett på nyheterna nån gång när kameran zoomar in en grupp muslimer som ber? Vi brukar kalla det för rumbilden. (---)” Han skrockar. ”Jag förstår hur du menar. Men du kan få vara i förrådsrummet intill mitt arbetsrum. Där får du vara i fred och det ligger ju avsides också.” (---) O ja, han är definitivt min favvolärare.⁶⁹

Här företräder mr Pearse motståndets förhållningssätt genom att han inte ifrågasätter Amal och därmed inte definierar henne som ”den Andra”, trots att hennes önskemål strider mot majoritetssamhällets normer.

Även skolan Hidaya ser jag som en representant för motståndets förhållningssätt, när skolan beskrivs på följande sätt:

Från årskurs sju till årskurs tio gick jag på den islamiska skolan Hidaya – vägledningen. Där indoktrinerar man eleverna och lär ut hur man skapar muslimska ghetton, har träningsläger ihop med Al-Qaida och sjunger utländska nationalsånger. Inte. Jag kan inte sluta tänka på Hidaya och jag längtar nästan ihjäl mig efter kompisarna och lärarna där. Längtar nästan ihjäl mig efter en skola där man fick lära sig samma saker som alla andra elever i Melbourne men där man dessutom fick be och fasta och bära slöja och vara tonåring ifred utan att behöva svara på en massa frågor eller försvara sig mot löpsedelsrubrikerna.(...) Där man kunde ägna sig åt puberteten och tonårsångesten och bli kär och avverka sina bantningskurer utan att samtidigt behöva vara ett prefix för terrorism, extremism, radikalism eller nån annan ism.”⁷⁰

Motståndets förhållningssätt tar sig här uttryck genom att dels stereotypa bilder av muslimska skolor förlöjligas (t.ex. indoktrinering, ”muslimska ghetton” och ”träningsläger ihop med Al-Qaida” och det ironiska ”[i]nte”), dels genom att det som avviker från majoritetssamhällets normer beskrivs i positiva ordalag. Genom att förlöjliga stereotyper visar Abdel-Fattah på hur ”den Andra” vanligtvis konstrueras av det omgivande majoritetssamhället.

I Amals mamma har Abdel-Fattah skapat en stark kvinnokaraktär som gör motstånd mot stereotypa bilder av muslimska kvinnor: ”(...) en mamma som hämtar en från skolan i slöja och Guccisolbrillor med en bil med dekalen ISLAM BETYDER FRED i bakrutan (...)”⁷¹ Under ett besök i gallerian, när Amal ska prova att bära slöja offentligt, blir hon imponerad av mammans mod. ”Hon uppför sig som om hon inte ens visste att hon bär slöja. Jag känner mig

⁶⁸ Abdel-Fattah 2005:186

⁶⁹ Ibid:52f.

⁷⁰ Ibid:19

⁷¹ Ibid:17

beskyddad av hennes självsäkra värdighet.”⁷² Även här beskrivs avvikelser från majoritetssamhällets normer på ett positivt sätt. Ord som ”självsäkra” och ”värdighet” är positivt laddade och förmedlar stolthet över ett alternativt levnadssätt.

Karaktären Adam är till en början otydlig i sina ställningstaganden, men växer under historiens gång in i ett förhållningssätt som karakteriseras av motstånd. Adam och Amal möts t.ex. i korridoren, när följande dialog utspelar sig:

”Vart ska du?” frågar han. ”Jag ska be.” ”Coolt. Var då?” Jag betraktar honom misstänksamt. ”Mr Pearse har ordnat ett rum åt mig.” ”Häftigt! Så du ber faktiskt varje dag här på skolan? Jag är inte sarkastisk, Amal. Du kan sänka ögonbrynen ett snäpp.” Jag ler snett. ”Ja, jag ber här varje dag.”⁷³

Här bemöts Amal med nyfikenhet och respekt. I Adams bemötande finns ingen ”andrafiering” av Amal, utan Adam speglar, med ordval som ”coolt” och ”häftigt”, hennes religiösa sedvänjor på ett positivt sätt.

Abdel-Fattah beskriver flera av Amals vänner som personer som gör motstånd mot majoritetssamhällets normer och står upp för jämlikhet. Amals vän från Hidaya, Leila, beskrivs med orden: ”Leila bär redan slöja på heltid. (---) Jag vet ingen som är så modig som hon. Om vi är ute bland folk och nån faller en kommentar om henne ger hon svar på tal så rappt att lustigkurren inte hinner tala till punkt ens.”⁷⁴ Här visas på det omgivande samhällets negativa bild av den slöjbärande flickan som ”den Andra” och hur Leila gör motstånd mot denna bild. Amals två klasskamrater Simone och Eileen speglar också Amal på ett positivt och icke-nedvärderande sätt och representerar därför ett förhållningssätt av motstånd. Den första dagen när Amal bär slöja i skolan är det Simone och Eileen som peppar henne. ”På engelskan skickar Simone och Eileen frenetiskt lappar till mig. *Du är jätteläcker! Wow vad modig du är!*”⁷⁵ Motstånd signaleras i dessa exempel genom stolthet över den religiösa symbol som Leila och Amal bär och genom ordval som ”modig”, att ”rappt” ge svar på tal och ”jätteläcker”. Inte heller här utdefinieras de muslimska flickorna som ”de Andra”.

7.3.3 Huvudpersonen Amal i relation till de olika förhållningssätten till ”den Andra”

Huvudkaraktären Amal presenteras med orden: ”Själv är jag australiensisk-muslimsk-palestinsk. Det betyder att jag är född i Australien och har ärvt ett par jåkligt förvirrande identitetsbindestreck.”⁷⁶ Amals beslut att bära slöja fattas en kväll framför TVn och beskrivs i mycket positiva ordalag. ”Ena ögonblicket tänkte jag absolut inte på det. Nästa ögonblick uppfylldes jag av mod och då kändes det bara så otroligt rätt. Jag var redo att bära hijab.”⁷⁷ Motstånd mot negativa bilder av ”den Andra” signaleras genom ordval som ”mod” och ”otroligt rätt”.

Amals religiösa övertygelse är det som driver henne att stå fast vid sin idé, men hon är väl medveten om att hennes beslut är kontroversiellt. ”Alltså, det är jobbigt nog att vara arabisk muslim på en ny skola även om man låter håret svalla över axlarna. Att dessutom byta på sig slöja är rent ut sagt vansinnigt.”⁷⁸ Här märks hennes medvetenhet om att hon riskerar att

⁷² Abdel-Fattah 2005:33

⁷³ Ibid:146f.

⁷⁴ Ibid:25

⁷⁵ Ibid:49f.

⁷⁶ Ibid:13

⁷⁷ Ibid:9f.

⁷⁸ Ibid:13

utdefinieras som ”den Andra” genom att börja bära slöja, genom uttryck som ”rent ut sagt vansinnigt”. Att hon trots allt väljer att ta på sig slöja bottnar i hennes starka tro, som beskrivs på ett positivt sätt:

Pappa leder bönen och hans röst är mjuk och melodisk när han läser ur Koranen. Och det är när jag står där bredvid mamma och pappa i pyjamas och slöja och knäböjer inför Gud som jag fylls av ett förunderligt lugn. Det känns som om ingenting kan skada mig, och det finns inget annat som är viktigt. Och då vet jag att jag är redo.⁷⁹

Amal beskrivs alltså som väl medveten om den problematik av ”andrafiering” som hon står inför, men trots detta står hon från första stund för ett förhållningssätt av motstånd. Amals identitets-problematik framställs aldrig som något hon skäms för utan snarare något som hon söker former för att kunna uttrycka. Hon är medveten om majoritetssamhällets normer (t.ex. ”att byta på sig slöja är rent ut sagt vansinnigt”), men har inte internaliserat dem, eftersom hon väljer sin egen övertygelse framför majoritetens normer.

När Amal möter ett avståndstagande förhållningssätt reagerar hon ofta med att göra motstånd. Ett exempel på detta är:

Det var jag som reste mig upp under en debatt mot en annan skola i nian och meddelade publiken att vårt lag inte uppskattade motståndarlagets viskningar om att tävla mot ”terrorister”. När vi var hos läkaren och receptionisten frågade Leila om hon klarade av att fylla i en blankett på engelska var det jag som påpekade att Leila aldrig har satt sin fot utanför Australien och att hon har högsta betyg i engelska, med guldstjärna.⁸⁰

I detta exempel syns det tydligt hur Amals karaktär gör aktivt motstånd mot stereotypa föreställningar och står upp för sig själv och andra med stolthet. Även när det avståndstagande förhållningssättet återfinns inom hennes egen släkt, genom uttalande av morbrodern, låter inte Amal sig nedslås.

Men bäst morbror Joe föreläste om vikten av att ”smälta in i mängden” märkte jag hur en underlig känsla började glöda inombords. Vad det var vet jag inte. Trots? Ilska? Stolthet? Jag kan inte sätta namn på det. Vare sig jag väljer att bli astronaut, pilot, skoltrafikpolis, forskare eller Tupperwarepartyvärldinna, så ska min tygbit hänga med. Vad än morbror Joe tycker om den saken.⁸¹

Amal reagerar på morbroderns missriktade omtänksamhet genom att bli ännu mer övertygad om att hon har fattat rätt beslut. Hon håller därmed fast vid sitt förhållningssätt av motstånd och sin rätt att, med stolthet, avvika från majoriteten och den massa som morbrodern önskar att hon ska smälta in i. Amal bemöter alltså det avståndstagande förhållningssättet genom motstånd när hon möter den genom enskilda personer.

Det som dock får Amal att vackla ibland är när hon möter ett avståndstagande förhållningssätt på en samhällelig nivå. Ett exempel på detta är när Amal kommer till skolan och får höra att Bali blivit utsatt för ett bombdåd och många människor dött. Skolans elever samlas i aulan.

Jag gråter, men sjukt nog kan jag inte ens bryta ihop och sörja utan att undra vad folk tänker. Jag rycker till varje gång rektorn nämner ordet ”massaker” tillsammans med ordet ”islamisk”, som om det där barbarerna hade någonting med min religion att göra.(---) Efter samlingen går vi till första lektionen.(---) ”De där jävla islamiska terroristerna. Det måste ju vara de!” Jag rör inte en min.(---) När det blir rast har jag fått nog. Resten av dagen ligger jag i vilorummet och undrar hur jag kunnat

⁷⁹ Abdel-Fattah 2005:35

⁸⁰ Ibid:84

⁸¹ Ibid:110f.

vara så naiv att jag trott att jag skulle kunna finna mig till rätta i mitt land utan att påverkas av världspolitiken. Jag har ingen annanstans att ta vägen och vill inte vara någon annanstans heller. Än en gång vet jag inte om jag hör hemma i det land där jag såg dagens ljus.⁸²

Amal gör inte heller nu avkall på sin övertygelse inombords, men gör i denna situation inte aktivt motstånd mot de stereotypa bilder av islam som möter henne. Hon väljer här att undvika konflikten.

Amals kamp är framför allt en yttre kamp mot andra människors stereotypa bilder av islam. Abdel-Fattah har valt att göra karaktären Amal till en motståndsfigur, som står upp för sina egna och andras rättigheter att bli respekterade för sin religiösa tro. Amal står mycket frekvent för motståndets förhållningssätt och bemöter ofta aktivt de stereotypa bilder av islam som hon möts av.

8. Elevernas möte med texten

I de följande avsnitten kommer jag att presentera resultaten från min intervjuundersökning. Inledningsvis kommer jag att göra en kort presentation av de fyra flickor som deltagit i undersökningen, för att läsaren ska få en bild av dessa. Jag vill återigen påpeka att flickornas namn givetvis är fingerade. Presentationerna är baserade på den skriftliga presentation de gjort av sig själva samt intervjumaterialet. Jag beskriver här intervjupersonernas repertoarer i den utsträckning jag känner till dessa, men gör inga anspråk på att ge en heltäckande bild av varken de allmänna eller litterära repertoarerna hos de intervjuade flickorna. Efter de inledande presentationerna följer en beskrivning av varje läsares möte med texten⁸³. Dessa beskrivningar är strukturerade utifrån tankar hämtade från min teoretiska bakgrund. Avslutningsvis följer en jämförelse av de olika läsningarna.

Ayesha

I ett detaljrikt introduktionsbrev presenterar Ayesha sig med för- och efternamn och familjens ursprungsland, Libanon. Ayesha beskriver sin familj som ”mångkulturell” och sig själv som flerspråkig. Att läsa böcker är ett intresse hos Ayesha: ”Jag älskar att bara ta det lugnt en kväll och läsa en bok.” Senast lästa favoritboken är *Brott och straff* (Fjodor Dostojevskij), som hon beskriver som bra för att den var ”så mycket in på det verkliga livet” och väckte tankar. Hon kunde också känna igen sig själv och känna med karaktärerna i boken.

Ayeshas allmänna repertoar rymmer erfarenheten av att växa upp i Sverige och gå i svensk skola, där majoriteten inte har samma modersmål och kulturella bakgrund som hon själv. Ayesha är muslim och har erfarenhet av och kunskap om muslimska seder och bruk såväl som libanesiska sådana.

Ayeshas litterära repertoar kan förmodas vara relativt omfattande, med tanke på att hon läser skönlitteratur varje kväll och finner det underhållande att läsa, för att hon på så sätt får nya upplevelser och kunskaper. Att hon med entusiasm kan relatera till en ”tung” klassiker som *Brott och straff* kan också tyda på en bred litterär repertoar.

Noor

⁸² Abdel-Fattah 2005:247f.

⁸³ I presentationerna förekommer citat som kräver förtydliganden. Dessa förtydliganden har jag placerat inom hakparenteser.

Noor presenterar sig själv med för- och efternamn, ålder och klasstillhörighet. Noors senaste favoritbok är *Mysteriet med det gömda huset* (Enid Blyton), som hon beskriver som en spännande och rolig deckare.

I Noors allmänna repertoar ingår att hon har erfarenhet av och kunskap om libanesiska seder och bruk, eftersom familjen har rötter i Libanon, samt erfarenhet av att tillhöra en mindre religion, med få utövare. Noor är född och uppvuxen i Sverige, där hon inte delar majoritetens modersmål, religiösa tillhörighet eller kulturella bakgrund, vilket förmodligen präglar hennes allmänna repertoar.

Noors litterära repertoar kan vara bred, eftersom hon har ett intresse för läsning och menar att hon ”tycker om att läsa och gör det frivilligt.” Hon beskriver sig själv som en läsare som inte läser ofta men som periodvis kan läsa mycket.

Alexandra

I sitt introduktionsbrev presenterar Alexandra sig kortfattat med för- och efternamn och ålder. *Eldens hemlighet* (Henning Mankell) nämner Alexandra som en bok som hon uppskattar för att ”den var sann och den var sorglig”.

Alexandras allmänna repertoar skiljer sig från de övriga flickornas, då hennes familj härstammar från två länder i Europa. Genom en av föräldrarna har Alexandra fått modersmålet arabiska och sin religiösa tillhörighet, islam. Hon har erfarenhet av och kunskap om flera folkgruppers seder och bruk, varav en europeisk och en arabisk. I en svensk kontext delar hon dock inte majoritetens modersmål och kulturella bakgrund.

Alexandras litterära repertoar är förmodligen präglad av hennes relativt svala intresse för läsning: ”Det är inte direkt min hobby”. Jag förmodar att hennes litterära repertoar inte är så omfattande.

Jamilah

I sitt brev presenterar Jamilah sig med för- och efternamn, familjens ursprungsland Libanon och religiös tillhörighet, islam. *Ett öga rött* (Jonas Hassen Khemiri) nämner hon som en bra bok hon läst på sistone. Boken är bra för att den fångar hennes intresse genom att, som hon själv uttrycker det, vara ”skriven på ’blattesvenskt’ språk.”

Jamilahs allmänna repertoar rymmer erfarenheten av att vara född och uppvuxen i ett land, där hon inte tillhör majoritetsbefolkningen med tanke på modersmål, religiös tillhörighet och familjens ursprung. Hon har också erfarenhet av att gå i en skola där majoriteten av eleverna inte delar hennes bakgrund. I hennes allmänna repertoar ingår också kunskap om och erfarenhet av libanesiska seder och bruk samt muslimska sådana.

Jamilahs litterära repertoar är förmodligen inte så omfattande, baserat på att hon menar att hon läser som mest en-två böcker i månaden och inte har något stort läsintresse. Oftast läser hon skönlitteratur enbart när hon har det som skoluppgift. Om hon läst en bra bok får hon dock blodad tand och vill läsa mer: ”Ibland läser jag en bok och så tänker jag att jag måste läsa mer böcker, för det här var ju kul!”. Läslusten kan dock dö ut lika snabbt som den väckts om nästa bok inte motsvarar hennes förväntningar.

8.1 Fyra läsare möter texten

Jag kommer nu att förhålla dessa fyra läsares möten med texten till olika delar av min teoretiska bakgrund: matchningar mellan text och läsare utifrån litterära och allmänna repertoarer, kopplingar från texten (med reservation för att mina frågor uppmuntrat till en viss typ av kopplingar), reflektioner kring bilden av ”vi” och ”de Andra” samt tankar om motstånd.

8.1.1 Ayesha och texten

Ayeshas möte med texten är en tydlig **matchning**. Hon vill gärna läsa boken i sin helhet och menar att den ”ger en självkänsla” och inspirerar till att ”man verkligen ska våga vara den man är.”

Ayeshas allmänna repertoar stämmer överens med de erfarenheter, värderingar och idéer som bokens huvudperson Amal representerar. Ayeshas bakgrund som libanesisk muslim liknar huvudpersonens och Ayesha kan lätt associera till Amals tankar och känslor, även om vissa skillnader finns dem emellan. ”Jag är ju muslim själv, så visst känner man igen sig i att man har kärlek till sin religion, men jag tror nog inte att jag skulle kunna bära slöja nu när jag är så här ung.” I bokens allmänna repertoar ingår idéer om familjens starka ställning i individers liv och detta är också en tanke som Ayesha delar. Hon associerar gärna till sina egna erfarenheter av arabiskt familjeliv och talar med stolthet om hur viktig familjen är i hennes kultur. Även erfarenheten av att växa upp i ett samhälle där man inte tillhör majoritetssamhället och den känsla av kluvenhet det kan skapa är gemensamt för Ayeshas och bokens allmänna repertoar. Denna erfarenhet beskriver Ayesha med orden ”man är väl lite av allt och tar med sig lite av allt”. Ayesha har också, precis som bokens Amal, erfarenhet av att bli utsatt för fördomar mot den religiösa grupp hon tillhör.

Även Ayeshas litterära repertoar fungerar i mötet med textens litterära repertoar. Hon beskriver stilen i boken som humoristisk och lättsam och menar att hon utan problem kan följa med i texten. Detta tolkar jag som att språket i texten stämmer med Ayeshas litterära repertoar. Hon känner även igen berättarperspektivet från andra böcker hon läst och menar att ”det är de roligaste böckerna att läsa, för att det blir mer intimt.” Berättarperspektivet är alltså redan känt för Ayesha och ingår i hennes repertoar. Vidare är Ayeshas lässtrategi att leva sig in i texten genom att visualisera platser och människor i boken, för att senare, efter avslutad läsning, tänka igenom textens budskap. ”Man tänker som mest när man har läst klart för då kan man binda samman alltihop”, förklarar Ayesha.

Ayeshas möte med texten kantas av en mängd kopplingar mellan texten och henne själv samt världen runt omkring. En bidragande orsak till detta är självfallet de frågor jag ställt, som uppmuntrat kopplingar mellan text och läsare. I Ayeshas kopplingar ut ur texten är gränsen mellan texten, henne själv och världen runt omkring i flera fall flytande. Ett exempel på detta är följande resonemang:

Det är bra att hon [Amal] står upp [för sig själv] så att de vet att man inte kan trakassera henne. Men samtidigt kan jag ju ändå förstå att de tror att muslimer är terrorister, för att de som bombar sätter ju ändå en etikett för oss. Jag skulle ju aldrig bomba något! Vi ser inte ens dem som muslimer, de som gör så. Om du frågar en muslim: Är det rätt att göra så?, så skulle han säga nej, för det finns ingen religion som anser att man ska döda folk.

Tankegången tar avstamp i ett textavsnitt ur boken, för att sedan kopplas till henne själv samt till allmänna värderingar som Ayesha uppfattar finns i samhället. Denna typ av associerande

resonemang kan vara ett resultat av att hon lever sig in i texten samt läser texten som att den är sann och inte en fiktion. Ayesha gör vidare inga kopplingar mellan den lästa texten och andra texter.

I mötet med texten fokuserar Ayesha i hög grad på konflikten mellan den grupp som definieras som ”de Andra” och den grupp i majoritetssamhället som vill ta avstånd från ”de Andra”. Hon menar att ”det är väldigt bra att hon [Amal] försöker få folk att inse att alla människor inte är terrorister och bombar folk, som de tror.” I sitt språkbruk använder Ayesha frekvent uttryck som ”de” och ”folk” om majoritetssamhället och ”vi” om den muslimska gruppen, t.ex. i ett resonemang om bokens budskap: ”Föräldrar tvingar inte alla tjejer som folk tror! Arabiska familjer är inte så stränga som folk tror.” Ayesha förefaller fokusera på gränser och skillnader mellan grupper såväl i sin läsning av texten som i de kopplingar hon gör till sitt eget liv. Hon menar att ”det är ändå skillnad mellan en [själv] och en svensk – kulturella skillnader” och exemplifierar med seder och bruk i hennes familj i jämförelse med svenska familjer. Trots att hon själv i sitt språkbruk målar tydliga gränser mellan ”vi” och ”de” är hon uppenbart besviken på kategoriseringen av människor: ”De har ju ändå trott att arabiska familjer slår sina barn. (...) Svenska familjer kan också slå sina barn!”. Samtidigt nyanserar hon resonemanget genom att fokusera på individuella skillnader, t.ex.: ”Hur man gör i sin egen familj är olika från familj till familj”. Erfarenheter och tankar om gränser mellan grupper i Ayeshas allmänna repertoar kan ha påverkat hennes läsning av texten.

Ayeshas tankar om Amals motståndshandlingar fokuserar på stolthet och självförtroende. Ayesha tycker att ”Amal gör rätt i att vara stolt när hon bär slöja” och berömmar hennes självförtroende, samtidigt som hon ser till sig själv och menar att hon inte hade gjort något liknande. Ayesha har dock egen erfarenhet av att familjen blivit utsatt för en obehaglig situation på grund av sin religion och att en av Ayeshas familjemedlemmar då gjort motstånd. Att säga ifrån och göra motstånd är en positiv upplevelse för Ayesha, som beskriver det med orden: ”Man känner sig smått stolt i sådana situationer – det gör man!”

8.1.2 Noor och texten

Mötet mellan texten och Noor är även det en **matchning**. Noor menar att boken är ”stark” och verkar läsvärd, samt instämmer i Ayeshas uttalande att texten förmedlar ett positivt budskap om vikten av självkänsla och egna ställningstaganden.

I Noors allmänna repertoar ingår flera erfarenheter och värderingar som liknar bokens allmänna repertoar. I likhet med bokens huvudperson har Noor erfarenhet av att växa upp i ett land där hon inte delar majoritetsgruppens modersmål, religion och kulturella bakgrund. Däremot delar hon inte huvudpersonens erfarenhet av att tillhöra islam, som de övriga intervjupersonerna gör. Hon påpekar dock att hon har erfarenhet av muslimska seder och bruk, eftersom islam är den dominerande religionen i familjens ursprungsland. Att Noor är van att relatera till andra seder och bruk än sina egna är tydligt: ”Nej, jag är inte muslim, men om jag var det så hade jag inte kunnat bära slöja så här ung. Jag hade hellre velat ha det om man bodde där [i hemlandet].” Noor kan även relatera till familjens starka och viktiga roll i boken och ger egna exempel på hur hennes familj skiljer sig från svenska familjer i synen på familjens roll i individens liv. I likhet med bokens Amal är det viktigt för Noor att vara stolt över sitt ursprung. ”Det var starkt av henne [Amal] att säga emot, men jag hade gjort samma sak. Ingen ska trakassera mig, min tro och var jag kommer ifrån!”

Noor har en litterär repertoar som matchar bokens. Hon menar att hon med lätthet kan följa med i texten och att ordvalen inte skapar några problem, vilket jag menar tyder på att språk och stil i boken stämmer med Noors litterära repertoar. I likhet med de övriga intervjupersonerna ingår även berättarperspektivet i Noors repertoar, eftersom hon uppger att hon känner igen det från andra böcker hon läst. Noor har en klar bild av sina lässtrategier. Hon förklarar att hon behöver läsa under tystnad, för att hon ska kunna koncentrera sig på och leva sig in i historien. När detta sker upplever hon att hon själv deltar i historien och kan se framför sig vad som händer, som på film. ”Det är häftigt!” tycker Noor.

De kopplingar som Noor gör utifrån texten är mestadels till henne själv, men även till världen runt omkring. I ett resonemang om huvudpersonen Amals tankar om att bära slöja funderar Noor och menar att ”det skulle vara väldigt varmt [att alltid bära slöja]”. Hon förklarar: ”I vår religion har vi inte moskéer, utan vi går till kyrkan. När man ska gå in där så har man visserligen slöja på sig, men då får man låna en där.” Noor gör dock inga kopplingar till andra texter.

I Noors läsning av texten fokuseras inte konflikten mellan den avståndstagande gruppen i majoritetssamhället och gruppen som definieras som ”de Andra” nämnvärt. Hon upprepar med eftertryck att huvudpersonen Amal gör rätt i att säga emot fördomsfulla människor, men ser konflikterna ur ett individperspektiv: ”Människor är människor. Vissa är konstiga och säger sådana dumma saker.” När hon kopplar samma frågeställning till sig själv menar hon att hon ibland kan uppleva skillnader mellan sig själv och svenska kompisar. Även i koppling till henne själv återkommer individperspektivet: ”Jag har kompisar där barnen är väldigt tykna⁸⁴ mot föräldrarna och har föräldrar som svär. Det [tyken] har jag aldrig varit.” Hon konstaterar att ”det är olika från familj till familj”. Ett individperspektiv i Noors allmänna repertoar kan ha påverkat hennes läsning av texten.

Noors starkaste fokus i mötet med texten ligger i tankarna om motstånd. Det är framför allt ur detta perspektiv som mötet mellan Noor och texten är en matchning, då detta är ett motiv som hon återkommer till. ”Amal är väldigt stark. Hon låter ingen annan förstöra hennes tro utan hon säger ifrån”, konstaterar Noor efter textläsningen. I ett resonemang om Amals reaktioner på klasskompisars trakasserier förklarar Noor att hon själv inte har varit med om något liknande, men ”om jag hade gjort det, då hade jag gjort samma sak [sagt emot]. Det var väldigt modigt och starkt av henne att säga så.” Noor har även flera exempel på egna erfarenheter av motståndshandlingar. ”Jag har varit med om att kompisar i klassen har sagt: ’Din pappa har slagit dig va?’. Jag blev så förbannad så jag svarade ’Nej, hurså – har dina föräldrar slagit dig eller?’ ” Känslan hon får av att göra motstånd mot förutfattade meningar och felbehandling beskriver Noor med orden: ”Det var så gött!”

8.1.3 Alexandra och texten

Mötet mellan Alexandra och texten skulle jag karaktärisera som en **icke-matchning**. Alexandra förklarar inledningsvis att inspelningen av intervjun gör henne nervös och att hon har begränsat med tid, två yttre faktorer som kan ha spelat in i mötet med texten. Alexandra visar dock intresse för texten och menar att hon är intresserad av att läsa boken i sin helhet.

I Alexandras allmänna repertoar finns erfarenheter och kunskaper som stämmer överens med den allmänna repertoar som boken presenterar. I likhet med huvudpersonen Amal har

⁸⁴ Dialektalt uttryck, används i betydelsen elak eller uppkäftig

Alexandra ett annat modersmål och annan religiös tillhörighet än majoritetsbefolkningen. Alexandra menar dock att hon aldrig reflekterat över detta och att hon aldrig känner att hon har en annan bakgrund än de svenska kompisarna. Med tanke på detta menar jag att Alexandras möjligheter att känna igen sig själv i huvudperson Amal förmodligen minskar. En likhet mellan bokens Amal och Alexandra är dock deras åsikt att man inte ska acceptera att andra människor behandlar en illa.

Även Alexandras litterära repertoar hamnar på kant med bokens litterära repertoar. Alexandra menar att texten var lättförståelig förutsatt att hon koncentrerade sig, men att ordvalen ibland skapade problem. De mer talspråksnära avsnitten uppskattar Alexandra och hon menar att de ökar dragkraften i texten. Alexandra kan heller inte påminna sig om att hon mött ett liknande berättarperspektiv tidigare. Jag tolkar utifrån detta att Alexandras litterära repertoar ännu inte innefattar den läsarkompetens som texten kräver utifrån språk- och stilnivå och berättarperspektiv. Alexandra förklarar dock att hon ofta ser bilder framför sig när hon läser, vilket innebär att hon använder sig av liknande lässtrategier som de övriga intervjupersonerna.

I mötet med texten gör Alexandra ytterst få kopplingar. De kopplingar hon gör är till sig själv, utifrån frågan att hon själv, i likhet med huvudpersonen, skulle ha protesterat mot att bli illa behandlad.

I sin läsning fokuserar Alexandra inte på konflikten mellan den avståndstagande gruppen och gruppen som definieras som ”de Andra.” Jag tolkar Alexandras läsning som att hon ser huvudpersonen Amals bekymmer utifrån ett individperspektiv, då hon menar att hon ”tycker synd om henne [Amal] för att hon blir retad, men att det är bra att hon följer sin religion trots att folk retar henne.” Ett individperspektiv i läsningen skulle kunna föranledas av tankarna i Alexandras allmänna repertoar att hon är en individ utan särskilda grupp tillhörigheter baserade på religion eller kulturell bakgrund.

Amals motståndshandlingar är den del av texten som förefaller tala till Alexandra starkast. Det är kring denna fråga som värderingar i Alexandras allmänna repertoar tydligast sammanfaller med textens. Alexandras respons på ett textavsnitt där Amal har avspisat en otrevlig klasskamrat är ”jag tycker det var bra att hon [Amal] sa så!”. Utifrån Amals motståndshandlingar kopplar Alexandra till sig själv och menar att även hon ”skulle retas tillbaka”. Att ändra åsikt för att behaga någon annan tycker Alexandra, i likhet med textens huvudperson, är orimligt.

8.1.4 Jamilah och texten

Mötet mellan Jamilah och texten är enligt min mening en **matchning**, med antydning till en viss **spänning**. Själv menar hon att hon tycker om boken och att hon gärna skulle läsa den i sin helhet.

Jamilahs allmänna repertoar av värderingar och erfarenheter stämmer överens med bokens allmänna repertoar. Jamilah och bokens Amal har liknande bakgrund, då de är palestinska muslimer bosatta utanför familjens ursprungsland. Precis som Amal har Jamilah en stark känsla av att det är viktigt att stå upp för det man tror på. ”Det är bra att hon [Amal] tror så starkt och att hon håller fast vid det hon tror på och inte ändrar åsikt bara för att alla andra inte tycker likadant.” Även erfarenheten av att bli utsatt för fördomsfulla kommentarer är gemensamma. ”Jag är också palestinsk muslim och jag har också fått kommentarer om det någon gång. Men jag står också upp för det, fast kanske inte lika mycket som hon [Amal]”.

När det gäller erfarenheter av att göra motstånd stämmer Jamilahs erfarenheter inte riktigt överens med bokens repertoar, vilket jag återkommer till.

Även Jamilahs litterära repertoar matchar bokens. Hon beskriver språket som vardagligt och nära talspråket, vilket hon menar lockar henne in i läsningen. Stilen i boken är alltså en del av hennes litterära repertoar. Jamilah har även uppfattat att boken är berättad ur Amals perspektiv, vilket hon uppskattar. Hon känner igen denna berättarteknik och menar att hon har mött den förut. Berättarperspektivet ingår med andra ord i hennes litterära repertoar. Amals röst gör att Jamilah lever sig in i historien och ser sig själv som en del av den. Hon förklarar upplevelsen med att hon får känslan av att ”kolla på en film”, vilket är en sorts lässtrategi.

De kopplingar som Jamilah gör utifrån texten är till största delen kopplingar mellan texten och henne själv, förmodligen för att mina frågor uppmanat till detta. Det intressanta är dock att Jamilah vid flera tillfällen gör omfattande kopplingar till händelser i sitt eget liv samt kopplar tillbaka till texten i sina funderingar. Ett exempel på detta är följande resonemang: ”Vi satt i matsalen och det kom upp en diskussion, där jag började försvara mig lite.(...) Jag fick dumma kommentarer... Sen ger man bara upp och känner sig arg och irriterad. Samma känsla som hon [Amal] får. Man blir arg och irriterad. Man säger ju inte att andra religioner är fel, bara för att man själv är muslim!” Jamilah kopplar även i viss mån texten till världen runt omkring och till annan text. I ett resonemang om Amals sätt att göra motstånd i situationer där hon möter fördomar, resonerar Jamilah om skillnaden mellan om olämpliga kommentarer fällts av ”en av de egna” eller en utomstående. Jamilah gör jämförelser mellan texten och musiktexter, där ingen förmodas ta illa upp av att afroamerikanska hiphopartister använder rasistiskt laddade ord om den egna gruppen.

I Jamilahs läsning av texten fokuserar hon inte nämnvärt på konflikter mellan majoritetssamhället och ”de Andra”. Hon upplever t.ex. inte att konfrontationer mellan Amal och flickan Tia, som vid ett flertal tillfällen framställs som en kraftig avståndstagare, har några rasistiska förtecken från Tias sida. ”Hon [Tia] gjorde inte det med mening. Hon gjorde inte det för att verkligen såra henne – det var inte därför hon sa så.” När hon kopplar till sig själv utifrån samma fråga har hon liknande tankar. Hon upplever att Sverige är hennes land och känner inte utanförskap eller kluvenhet inför att ha flera hemländer. Tankar kring att inte höra hemma i Sverige eller att känna sig utpekad som icke-svensk är sällsynta. Även fördomar som hon möter i vardagen tolkar hon på ett skämtsamt sätt och hon menar att det inte gör henne illa berörd. Ett exempel på detta är Jamilahs motivering till sin senast lästa favoritbok, där hon själv använder ett negativt laddat ord som ”blatte”. Jag menar att Jamilahs förhållningssätt kan tolkas som en sorts motståndsstrategi, där hon distansierar sig från fördomar genom att tolka dem som skämt samt själv använder negativt laddade ord för att på så sätt desarmera dem. Dessa erfarenheter och tankar i Jamilahs allmänna repertoar kan vara en förklaring till hennes läsning av texten, när det gäller bilden av ”den Andra” och konflikten mellan majoritets- och minoritetsgrupper.

I mötet med texten är Jamilahs tankar om motstånd många och detta är det motiv i texten där man kan ana en viss spänning mellan Jamilahs allmänna repertoar och textens. Amals ovilja att anpassa sig till andras förväntningar återvänder Jamilah till flera gånger i sina resonemang: ”Det är bra att hon säger emot. Hon verkar stark”. Att Jamilah själv inte delar denna erfarenhet helt och hållet är tydligt. Hon menar att hon själv i diskussioner kan ge med sig och låta sig nedslås. ”Man ger upp då och då och tänker att `ja, det kanske är sant [det som de säger]’. Jag tänker ju vad jag tänker för mig själv. Nästa gång kanske jag borde säga emot. Det är inte så farligt att hålla fast vid det man tycker. Man behöver inte ändra sig!” Jamilah

förefaller bli inspirerad av texten och den ger henne nya infallsvinklar på situationer som hon känner igen sig i. ”Man ser hur starkt hon tror och att hon ändå håller kvar sina vänner. Hon verkar må bra fastän hon står fast vid det hon tycker och känner. Det peppar en att göra samma sak känner jag!”. Enligt min mening förefaller texten bidra till att Jamilahs allmänna repertoar utvidgas och hennes tidigare motståndsstrategier utmanas.

8.2 Fyra läsningar av texten – en sammanfattande jämförelse

Fyra olika läsare har i min undersökning mött delar av boken *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* och transaktionen mellan text och läsare har resulterat i fyra delvis olika läsningar. I min läsning av texten har jag fokuserat på det litterära motstånd som texten bjuder och dess bilder av gruppen som definieras som ”de Andra” och gruppen i majoritetssamhället som tar avstånd från ”de Andra”. Jag kommer här att diskutera intervjupersonernas läsningar i förhållande till varandra och till min läsning. Jag kommer även att diskutera resultatet av min hypotesprövning, då jag undersökt hur mötet mellan text och läsare ser ut när de allmänna repertoarerna liknar varandra.

Enligt min mening resulterade två läsares möten med texten i matchningar mellan läsarnas och textens repertoarer. Ayeshas och Noors allmänna och litterära repertoarer matchade textens repertoar. Till skillnad från dessa två resulterade Alexandras möte med texten i en icke-matchning, då viktiga delar av hennes allmänna repertoar inte matchade textens. Inte heller de litterära repertoarerna föreföll i detta fall matcha varandra. Det, enligt min mening, mest spänningsfyllda mötet var Jamilahs möte med texten. Delar av hennes allmänna repertoar utmanades och texten verkade väcka nya tankar hos henne kring möjligheterna att göra motstånd. Jamilahs något begränsade litterära repertoar hindrade inte heller hennes möte med texten.

Gemensamt för de fyra läsningarna är att samtliga intervjupersoner uppfattade huvudpersonen Amals motståndshandlingar som positiva. Ayesha, Noor och Jamilah talar om Amal som en stark person, medan Alexandra menar att hon tycker synd om Amal. I frågan om vad Amal gör motstånd mot skiljde sig perspektiven dock åt. Noor och Alexandra föreföll se huvudpersonen Amals bekymmer ur ett individperspektiv, där hennes konflikter med andra människor beror på att andra är elaka mot henne, snarare än att hon tillhör en förtryckt grupp i samhället. Noor hade dock tankar kring gruppstillhörighetens betydelse för Amal. Mitt maktperspektiv på texten, där jag läser Amals livssituation som ett resultat av konflikter mellan ojämlika grupper i samhället, delades i högre grad av Ayesha. Ayesha uppfattade Amals handlingar som ett generellt motstånd mot att förfördelas på grund av sin religion. Jamilahs läsning av texten var blandad. Hon föreföll inte anse att Amals konflikter var kopplade till fördomar på grund av en gruppstillhörighet, men i sina kopplingar mellan texten och sig själv talade hon om fördomar kopplade till religiös tillhörighet. Jag föreställer mig att Jamilahs tankar i denna fråga än så länge är oklara och att svaren därför är motsägelsefulla.

Jag menar att min undersökning visat på intressanta resultat vad gäller den hypotesprövande frågan om hur mötet mellan text och läsare ser ut när de allmänna repertoarerna liknar varandra. Min utgångspunkt för urval av intervjupersonerna var yttlig kännedom om faktorer som kön, modersmål samt familjens bakgrund. Den bild av intervjupersonernas allmänna repertoar som framträtt under intervjuerna har dock visat sig vara betydligt mer varierande och läsarna har i sina möten med texten skapat delvis olika meningar. En skillnad som förefaller spela in i de olika läsningarna är intervjupersonernas tankar och idéer om sin egen identitet och bakgrund. Gemensamt för Ayesha, Noor och Jamilah är att de alla tre hade ett

medvetet förhållningssätt till sin egen bakgrund och till bakgrundens betydelse för deras liv, medan Alexandra inte sa sig ha reflekterat över detta. Alexandra var även den enda av intervjupersonerna som inte självant berättade om sin religiösa tillhörighet och familjens bakgrund. Denna skillnad i intervjupersonernas allmänna repertoar förefaller ha haft betydelse för hur text och läsare matchats. Precis som Kathleen McCormick påpekar (se rubriken *Möte mellan text och läsare – en dialogisk process*) menar jag att det i min undersökning blir tydligt att läsning måste ses i en sociokulturell kontext. Läsarnas tidigare erfarenheter och deras uppfattningar om sig själva påverkar, i kombination med läsningens kontext, den mening som skapas i texten.

Sammanfattningsvis menar jag att begreppet litterärt motstånd är aktuellt framför allt i Ayeshas och Jamilahs läsningar av texten, utifrån deras fokus på Amals kamp för rättvisa utifrån sin grupp tillhörighet. Även i Noors läsning av texten syns att hon uppfattar spår av det litterära motstånd som finns i texten. I dessa tre fall hävdar jag att texten öppnat möjligheten att ifrågasätta rådande normer och dominerande ideologier i vårt eget samhälle.

9. Reflektioner ur ett didaktiskt perspektiv

Receptionsforskare menar att vem du är har betydelse för hur du uppfattar en text och denna undersökning pekar i liknande riktning. Vilka följder får då detta för undervisning? Jag menar att min studie, även om resultaten inte kan generaliseras, riktar uppmärksamheten mot dels lärarens val av litteratur och möjligheten att matcha texters repertoarer med elevernas, dels de arbetssätt man som lärare väljer för att arbeta med skönlitteratur.

Christina Olin-Scheller behandlar i sin avhandling frågan om hur elevers och texters repertoarer skiljer sig åt, vilket ofta leder till icke-matchningar i möten mellan text och läsare. För att som lärare kunna möjliggöra matchningar mellan text och läsare menar Olin-Scheller att klassrummet bör vara öppet för dialog, så att eleverna får chans att bearbeta sina egna och texternas repertoarer. Läraren behöver också rikta uppmärksamhet mot elevernas allmänna och litterära repertoarer, för att kunna stödja eleven.⁸⁵

I likhet med Olin-Scheller menar jag att läraren i sin litteraturundervisning bör utgå ifrån elevernas allmänna och litterära repertoarer och arbeta för att få kännedom om dessa. Detta låter sig givetvis inte göras med lätthet. Att bära med sig en medvetenhet om repertoarers inverkan på läsning kan leda till att du som lärare blir mer nyfiken på elevernas läsning av texter. Elever kommer förmodligen inte att uppfatta en viss text på samma sätt, om arbetet med texten fokuserar på deras individuella kopplingar till sig själva, världen runt omkring och andra texter. Att som lärare även se sig själv som en läsare bland andra är viktigt menar jag. Undervisning kring litteratur bör, enligt min mening, lämna utrymme för att du som lärare och dina elever inte nödvändigtvis har samma uppfattning om texten. Om olika repertoarer hos läsare och texter får mötas i samtal om litteratur kan spänning mellan repertoarer leda till att elever utvecklas som läsare.

Medvetenhet om repertoarers betydelse bör även påverka lärarens val av den skönlitteratur som används i klassrummet. Litteratur som erbjuder en allmän och litterär repertoar som fungerar med läsarens men som gör att spänning uppstår är det mest eftersträfvärdade valet, och, givetvis, individuellt för varje elev. Min studie har främst fokuserat på matchningar av de allmänna repertoarerna hos andraspråkselever och text och utifrån detta vill jag peka på vikten

⁸⁵ Olin-Scheller 2006:232ff.

av att välja litteratur som erbjuder möjligheter att ifrågasätta rådande samhällsnormer. Lärare med andraspråkselever har en viktig roll att spela i att stötta språk- och identitetsutveckling och förmedla positiva bilder för ungdomar att spegla sig i. Genom att som lärare välja litteratur som ifrågasätter negativa bilder av minoritetsgrupper, som t.ex. *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*, kan vi minska risken för att det västerländska förväxlas med det allmänmänskliga och att kategorier som ”vi och de Andra” upprätthålls. Att välja litteratur som gör motstånd mot rådande bilder av ”de Andra” ger möjlighet att stärka elever och diskutera viktiga värdegrundsfrågor, då litteraturen kan bereda väg för tankar och diskussioner om värdet av flerspråkig och mångkulturell identitet.

Avslutningsvis instämmer jag i Monica Axelssons ord när hon skriver: ”Att visa respekt för andra språk, kunskaper och erfarenheter genom att tillåta och ge dem mening och utrymme i klassrummet säger något om samhällets styrka att hantera pluralism, rättvisa och jämlikhet.”⁸⁶ Våra andraspråkselever har rätt till en skola, där pluralism lyfts fram som en berikande tillgång, och vårt uppdrag som lärare är att arbeta för att ge dem just detta.

10. Avslutande sammanfattning

Jag har i min undersökning funnit att Randa Abdel-Fattahs ungdomsbok *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* förmedlar två motsatta bilder av den grupp som av majoritetssamhället definieras som ”de Andra”. Bilderna förmedlas från två håll, vilket innebär att de karaktärer som har ett medvetet och uttalat förhållningssätt till ”de Andra” representerar två motsatta förhållningssätt. Den ena gruppen uppvisar ett avståndstagande förhållningssätt till ”de Andra”, där ”de Andras” avvikelser från majoritetssamhällets normer uppfattas som negativt och nedvärderas. Denna negativa bild av ”de Andra” kan kopplas till det etnocentriska tänkande som postkoloniala teoretiker menar länge har präglat västvärldens bild av människor från t.ex. Mellanösterns länder. Då västerländska perspektiv ses som allmänmänskliga blir alla avvikelser från dessa nedvärderade, vilket tydligt märks i det avståndstagande förhållningssätt som texten förmedlar.

Det andra förhållningssättet som förekommer i boken präglas av motstånd mot negativa och nedvärderande bilder av ”de Andra”. Inom denna grupp beskrivs individer/ grupper som räknas till ”de Andra” på ett positivt eller värdeneutralt sätt. Denna positiva bild kan kopplas till de idéer om litterärt motstånd som litteraturvetare och postkoloniala tänkare fört fram. När majoritetssamhällets bild av ”de Andra” ifrågasätts, genom t.ex. ironiska kommentarer och förlöjligande av stereotypa föreställningar, och en annan bild av ”de Andra”, präglad av stolthet, framträder, så rubbas den dominerande bilden av ”de Andra”. Med litteraturens hjälp skapas nya bilder av de människor som definieras som ”de Andra” och ett utrymme att ifrågasätta rådande samhällsidéer uppstår. Litteratur som *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* gör kort sagt motstånd mot konstruerade gränser mellan människor, som delar oss i grupper av ”vi” och ”de Andra”.

Min undersökning visar också att läsare möter och uppfattar texten på olika sätt beroende på deras tidigare erfarenheter av läsning samt deras övriga erfarenheter, värderingar och tankar om sig själva och omvärlden. Några av läsarna uppfattar det litterära motstånd som jag menar erbjuds i texten, medan andra inte gör det. Detta resultat, om än inte generaliserbart till andra sammanhang, uppmanar mig som blivande lärare till att fundera kring mitt val av skönlitteratur i klassrummet, hur jag ökar mina kunskaper om elevernas allmänna och litterära repertoarer samt hur jag på bästa sätt låter olika repertoarer mötas i klassrummet. Genom att

⁸⁶ Axelsson 2004:530

som lärare göra medvetna val på dessa områden menar jag att andraspråkselever, och även övriga elever, stärks i sin språk- och identitetsutveckling och att chanserna att elever uppfattar skolan som en ”skola för alla” ökar.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Abdel-Fattah Randa (2005) *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* Stockholm: BonnierCarlsen

Sekundärlitteratur

Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth & Tiffin, Helen (1995) *The post-colonial studies reader*. London/New York: Routledge.

Axelsson, Monica (2004) Skolframgång och tvåspråkig utbildning. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur

Bergström, Göran & Boreús, Kristina (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Fjelkestam, Kristina (2001) *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer. Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige*.(diss.) Stockholm/ Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Gibbons, Pauline (2006) *Stärk språket, stärk kunskapen. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråks elever i klassrummet*. Uppsala: Hallgren & Fallgren

Haglund, Charlotte (2004) Flerspråkighet och identitet. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur

Huss, Pia (2007). Nya titlar på världens bokhylla. I: *Pedagogiska magasinet* 2007:4.

Jonsson, Stefan. Halva världen. Orientalism, eurocentrism och globalisering. I Matthis, Moa (red.) (2005) *Orientalism på svenska*. Stockholm: Ordfront

Kamali, Masoud, Förord. I Loomba, Ania (2005) *Kolonialism/ Postkolonialism. En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: TankeKraft Förlag

Keene, Ellin Oliver & Zimmermann Susan (1997/2003) *Tankens mosaik. Om mötet mellan text och läsare*. Göteborg: Daidalos

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Lampert, Jo (2006) "They Don't Know Us, What We Are": An Analysis of Two Young Adult Texts with Arab-Western Protagonists. I: *Papers: explorations into children's literature*. 2006 (16):2. Victoria Park, W.A: Magpies Magazine

Loomba, Ania (2005) *Kolonialism/ Postkolonialism En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: TankeKraft Förlag

Matthis, Moa (red.) (2005) *Orientalism på svenska*. Stockholm: Ordfront

McCormick, Kathleen (1994) *The culture of reading and the teaching of English*. Manchester och New York: Manchester University Press.

Olin-Scheller, Christina (2006) *Mellan Dante och Big Brother: En studie om gymnasieelevers textvärldar*. (diss.) Karlstad University Studies 2006:67. Karlstad: Karlstad universitet.

Otterup, Tore (2005) Jag är en helt gränslös person. I: *Grundskoletidningen* 3/2005

Rosenblatt, Louise M. (2002) *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund: Studentlitteratur

Said, Edward W. (1978/2004) *Orientalism*. Stockholm: Ordfront

SAOL. *Svenska Akademiens ordlista över det svenska språket*. (1998) Tolfte upplagan. Stockholm: Norstedts

Slemon, Stephen. Unsettling the Empire. Resistance Theory for the Second World. I: Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth & Tiffin, Helen (1995) *The post-colonial studies reader*. London/New York: Routledge.

Uddén, Cecilia, Arabisk vår? I Matthis, Moa (red.) (2005) *Orientalism på svenska*. Stockholm: Ordfront

Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

Styrdokument

Skolverket (2000) *Kursplan och betygskriterier för svenska som andraspråk. Grundskolan*. <http://www.skolverket.se>. Hämtat den 11 maj 2008.

Övriga källor

Skolverket (2008) Tabell 8 B: Elever med undervisning i modersmål och svenska som andraspråk (SVA) läsåret 2007/2008 – Grundskolan, elever, riksnivå http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/13/67/Grund_Elever_Riks_Tab8BCwebb.xls. Hämtat den 6 april 2008.

Bilaga 1

Brev till undersökningspersonerna inför intervjutillfället

Hej.....!

Den 27 mars 2008

För några veckor sen frågade jag dig om du skulle kunna tänka dig att hjälpa mig med en uppsats som jag skriver. Jag blev glad att du ville vara med i min undersökning och jag vill nu förklara lite mer om hur jag har tänkt. Det är viktigt att du vet att jag inte kommer att skriva ut namnet på skolan eller på dig och de andra som är med i min undersökning. Andra människor som läser den uppsats som jag skriver kommer alltså inte att veta att jag har pratat med just dig. Fråga gärna mig mer om jag inte har förklarat tillräckligt bra här!

Jag vill alltså att du ska vara med i en slags intervju och prata om en ungdomsbok, som jag skriver om. Du kommer att sitta med mig och en/några till klass- eller skolkompis/ar och jag kommer att berätta om boken som jag skriver om och läsa lite ur den. Sen vill jag helt enkelt veta vad ni tänker om det ni har hört. ***Det finns inga "rätta" svar, utan jag vill veta precis vad just du tycker och tänker om texten.***

Innan jag pratar med dig om boken så vill jag **att du ska skriva ett kort brev** till mig. Jag vill att du skriver en presentation av dig själv, för att jag ska få en bättre bild av vem du är. I brevet så vill jag också att du beskriver en bra bok som du har läst på senaste tiden. Jag kommer inte att visa breven för någon annan, utan bara läsa dem själv.

I brevet till mig vill jag alltså att du ska svara på dessa två frågor:

- Presentera dig kort. Vem är du?
- Kan du skriva namnet på en bra bok som du läst det senaste året? Varför tyckte du att den var bra?

Fråga gärna mig om du inte förstår vad jag vill att du ska skriva. Jag vill att du lämnar brevet till mig när vi ses och ska prata om boken.

Tack för hjälpen! Pia

Bilaga 2

Boksamtal om *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?*

Innehåll:

Vad tänker du spontant på när du hört/ läst dessa avsnitt ur boken?

Vad tänker du på när du läser om Amals stolthet över och kärlek till sin religion och sin bakgrund? Känner du igen dig i Amals sätt att tänka?

Vad tänker du på när du läser om Amals funderingar kring hur hon ska kunna vara både australiensisk och palestinsk-muslimsk? Känner du igen dig i Amals sätt att tänka? Har du känt dig kluven mellan att vara svensk och att vara från ett annat land? Kan du ge exempel på situationer när du har känt så?

Amal är med om att andra människor har fördomar mot den folkgrupp/ religiösa grupp som hon tillhör. Tycker du att Amal handlar på ett riktigt sätt i de situationer när människor har fördomar mot henne? Hur skulle du själv ha gjort? Har du varit med om att du själv eller andra har blivit fördomsfullt behandlade? Vad gjorde eller tänkte du då? Liknar det Amals sätt att hantera liknande situationer?

Form:

Tycker du att det var lätt eller svårt att förstå texten?

Boken är skriven ungefär som en dagbok, där ”jaget” i texten är Amal. Har du läst andra böcker som varit skrivna på samma sätt?

Hur gör du när du läser en bok, för att förstå vad boken handlar om?

Bilaga 3 (svensk version)

Tillståndsbrev som skickades till föräldrarna

Hej!

Den 30 januari 2008

Jag heter Pia Lindedahl och (struket på grund av krav på anonymitet för intervjupersonerna). Parallellt med mitt lärarjobb håller jag på att skriva en uppsats vid Göteborgs universitet. Uppsatsen handlar om ungdomslitteratur och vad ungdomar tycker och tänker om texter de läser. Jag kommer att göra gruppintervjuer med utvalda elever för att samla material till min uppsats. De elever som medverkar i undersökningen kommer givetvis att vara anonyma. Inga namn på personer eller skola kommer att skrivas ut i uppsatsen.

Er dotter har tackat ja till att medverka i min undersökning. Därför vänder jag mig nu till er för att be om er tillåtelse att använda det material som intervjun ger i forskningssyfte.

Om ni har några frågor är ni välkomna att kontakta mig på telefon..... eller via e-post..... Ni är också välkomna att kontakta min handledare på universitet, Ann Boglind, med eventuella frågor: ann.boglind@lit.gu.se

Skicka gärna tillbaka svarstalongen senast den 20 februari. Tack på förhand.

Med vänliga hälsningar, Pia Lindedahl

Ja, min dotter får medverka i undersökningen och materialet från intervjun får användas i forskningssyfte.

Nej, min dotter får inte medverka i undersökningen.

Målsman för: (elevens namn)

.....
Underskrift, målsman

Bilaga 3 (arabisk översättning)

مرحباً ،

أنا اسمي بيا ليندا ، أعمل كمدرسة في جانب
عملية كمدرسة أدرس في جامعة ستوربي وعندى
بحث أعمل فيه في الجامعة كواجب وموضوع لهذا
البحث عن الأدب عند الشباب وما يقرأونهم
عندما يقرأون كتاب ما ، وكيف يفكرون به .
سوف أقوم بمقابلة بعض الطلاب الذين يسألونني
في بحثي (البحث) وبحيث لا أذكر أسماء الطلاب
ولا اسم مدرستهم .
ابنتكم وافقت ان تكون محبة في العمل ولذلك
اطلب موافقتكم .

وباستطاعتكم الاتصال بمسؤولتي في الجامعة اذا
كان عندكم أية استفسار ،
ann.boglund @ lit.gu.se

آخر مود لأرسال الجواب .

وشكراً

بيا ليندا

- اوافوه انه تكون ابنتكم معلمة
 لا اوافوه انه تكون ابنتكم معلمة

اسم الطالب _____
توقيع دكتور الطالب _____

ترجمه : نوسينا كالكالي